

BÓCZ ENDRE

Kihallgatás, kényszervallatás

Nem sok büntetőeljárás cselekménynél mutatkozik meg annyira a jog Janus-arcúsága, mint a nyomozási kihallgatásnál. A büntetőeljárás jog felfogása szerint ennek a rendeltetése az, hogy már a nyomozás során érvényesüljön a kétoldalú meghallgatás elve, és a gyanúsított már ebben az eljárási szakaszban alkalmat kapjon a védekezésre. A kriminalisztika viszont annak a lehetőségét látja benne, hogy a nyomozó hatóság magától a (feltételezett) elkövetőtől jusson értesülésekhez a történetek felől, mert így még beismerő vallomás híján is megismerheti annak ténybeli védekezését, ami ellenőrizhető, és szerencsés esetben megcáfolható. Jól megválasztott kihallgatási taktikával aztán megszerezhető a „bizonyítékok királynője”.

A kétoldalú meghallgatás eszméje és módszere – az, hogy a döntéshozó az érdekelt elbeszéléséből szerzett ismereteket a vitatott igények ténybeli hátteréről – a peres eljárásban ősidőkből ered. A modern vegyes rendszerű büntetőeljárásnak ama célkitűzése azonban, hogy a tényeket illetően az ügynevezett *anyag* igazságot kell kideríteni, s ehhez kell igazítani a jogi döntést, valamint az ezek szolgálatára rendelt módszer: a szó tág értelmében vett bűnügyi nyomozás közvetlen eredetét a középkori nyomozóelví (inkvizitórius) büntetőeljárás rendszerben leli.

A nyomozóelví eljárás európai intézményesülése eseménytörténetileg onnan származtatható, hogy a XIII. század elején – részben a bolognai és párizsi egyetemekről terjedő eszmék hatására – a korábbi ítélkezésben döntő szerepet játszó istenítéletek irracionálitása egyre inkább világossá vált, s teret nyert egyházi körökben az az Ágoston-rendi elv, amely szerint csak akkor szabad az istenséget segítségül hívni, ha a racionális lehetőségek már kimerültek. A negyedik lateráni zsinat 18. kánonja 1215-ben megtiltotta a papok közreműködését az istenítéleteknél, s ezzel e bizonyítási mód – ha egyáltalán annak nevezhetjük – talaját vesztette.¹

1233-ban IX. Gergely pápa és Hódító Frigyes német-római császár létrehozta a pápai inkvizíciót, amely sikeresen lépett fel a dél-franciaországi albigenes eretnenség ellen, s 1252-től kivallatást is alkalmazhatott. A világi igazságszolgáltatás is mind szélesebb körben átvette, továbbfejlesztette és évszázadokig alkalmazta ezt az eljárásmodot – gondoljunk a *Constitutio Cri-*

minalis Carolinára (1552), vagy a francia királyok rendelkezéseinek sorára, amelynek XIV. Lajos *Grande Ordonnance*-a (1670) csak egy hosszú folyamat betetőzése volt.

IX. Lajos francia király 1252-ben a királyi bíróságokon is engedélyezte a kínvallatást, s a módszer gyorsan elterjedt. A nyomozóelví eljárás nem azonos ugyan a kínvallatással, sőt nem is jelenti a kínzás öncélú és korlátlan alkalmazását, de mégis: ezek évszázadokig együtt jártak, ami mély nyomokat hagyott.

A törvényes kötött bizonyítási rendszer ennek az eljárásnak szerves velejárója volt.

Az elítéléshez „teljes” bizonyítottság volt a követelmény, s ezt vagy a vádlott beismerő vallomása, vagy két kifogástalan tanú egybehangzó vallomása jelentette. Bizonyíték nélkül kínvallatást nem volt szabad alkalmazni, ám, ha a jogi előfeltételei fennálltak, a bíró jogosult, sőt köteles volt azt elrendelni.²

A kínvallatást a XVIII. században sok helyen eltörölték³, az eljárási szabályok azonban tovább éltek, s végül magát a „nyomozóelvet” az 1808. évi napóleoni kodifikáció is megőrizte. Mivel a kontinens nagy részén így évszázadokig napi gyakorlat volt az, hogy beismerő vallomásra kényszerítés érdekében a bíróság rendelkezése alapján a vádlottakat szoros bírói ellenőrzés mellett kínozták, s az ennek során történő eseményeket – beleértve a vádlott sikolyait és nyöszörgését is – aprólékos részletességgel jegyzőkönyvbe foglalták, érthető, hogy a népek történelmi emlékezetében mindez máig is élő nyomokat hagyott.⁴

Más irányú volt a büntetőeljárás rend angliai alakulása. Nem volt ugyan itt sem ismeretlen az inkvizíciós eljárás, részint mert volt idő, amikor itt is működtek egyházi bíróságok, s részint mert azoktól egyes királyi bíróságok is átvették. A királyi kincstár időnként itt is megszorult, s ilyenkor – a XIV–XVI. század „szokásainak” megfelelően – konstruált „hütlenségi perek” útján fő- és jószágvesztésre ítélt jómódú alattvalók elkobzott vagyonából töltötték fel.⁵

Itt az eljárás túlnyomórészt akkuzatórius maradt, de a vádlott meglehetősen jogfosztott helyzetben volt. A vádiratot nem mutatták meg neki, nem tájékoztatták az ellene szóló bizonyítékokról, nem lehetett jelen a tanúk kihallgatásánál, és a tanúit – ha voltak – 1702-ig eskü nélkül hallgatták ki. Helyezete csak annyiban volt előnyösebb, mint a kontinensen, hogy nem fenyegette kínvallatás – állapítja meg *Richard Vogler* nyomán *Fantoly Zsanett*.⁶ Védője nem lehetett – perbeli ellenfele az uralkodó volt, s azzal szemben senki nem

láthatott el képviseletet.⁷ Mindamelllett a XVIII. század második felétől Angliában teret nyert az a gondolat, hogy a büntető igazságszolgáltatás reformokra szorul, s főként a reformokat be is vezették.

A XIX. század elején Angliában és Walesben – minden ellenállást legyűrve – hivatásos rendőrséget szerveztek. Bűncselekmény miatt – a népvád eszméjének megfelelően – bárki vádat emelhetett. Az állami közbiztonsági intézményt viszont elutasították⁸, a lakosok pedig vonakodtak a vádemelés előkészítésének fáradságát és anyagi terheit vállalni, így a felderített bűncselekmények miatti vádemelésről 1986. október 1-jéig gyakorlatilag a rendőrség döntött⁹, s a magisztrátusi bíróságok előtt a vád képviseletét többnyire rendőrségi alkalmazottak látták el.

A bíróságok már a XVIII. századtól engedélyezték a védelem oldalán az ügyvédi közreműködést. Mivel a súlyosabb bűncselekmények ügyében ítélkező Királyi Bíróság (*Crown Court*) előtt csak *barrister* kaphatott szót, itt a vád képviselői is csak a rendőrség által megbízott (és fizetett) barristerek lehettek, s így jogászok – a vád és a védelem oldalán egyaránt fellépő barristerek, valamint a bírák – közreműködésével formálódtak és alakultak ki az esküdtzéki tárgyalási rend körvonalai, a bizonyítási szabályok stb.

Nem egyszerűen csak elismerték a vádlottnak a hallgatáshoz való jogát¹⁰, hanem 1730 óta a hatóságokat kötelezték arra, hogy a vádlottat kiiktassák: nem kötelek önmagát terhelő nyilatkozatokat tenni, sőt 1817-től egy ideig a hatóságoknak tilos volt a gyanúsítotthoz még kérdést intézniük is. 1848-tól a törvény¹¹ megengedte, hogy a vádlott saját ügyének a tárgyalásán tanúvallomást tegyen, de ha erre vállalkozott, kötelező volt kiiktatni, hogy büntetés terhével igazat kell mondania, s ez a vád képviselőjének keresztkérdéseire adott válasza is érvényes. A londoni rendőrség (*Metropolitan Police*) 1873-ból származó szabályzata tiltott minden olyan cselekményt, amely vallomás kikényszerítésére irányult volna, s az 1882-ben közzétett rendőrségi szabályzat félreérthetetlen volt abban, hogy az eljáró rendőr nem jogosult vallomást beszerezni letartóztatott vagy előzetes fogva tartásba helyezett személytől. *A fogva lévő gyanúsítottat úgy tekintették, mint aki eljárásjogi cselekvőképesség hiányában nem képes joghatályos nyilatkozatokat tenni.* Ezt a gondolatot azonban nem sokan vitatták; 1858 és 1895 között kilenc törvényjavaslat szorgalmazta a gyanúsított/vádlott vallomástételi jogának elismerését.

Angolszász jogterületen az egyesült államokbeli Maine állam volt az első, amely 1864-ben eltörölte a vádlott nyomozási kihallgatásának tilalmát, s a gyanúsított/vádlott vallomástételi jogát törvényben elismerte. Ezt 1878-ig további 27 amerikai szövetségi államban és a brit gyarmatbirodalomban több

más helyen is [például Indiában és Dél-Ausztráliában (1882), Új-Zélandon (1889), Új-Dél-Walesben (1889) stb.] szabályozták hasonlóan, majd Angliában is megszületett erről a törvény¹², s a bűnügyi nyomozásban mint hatósági tevékenységben érvényre jutott a „*hallgattassék meg a másik fél is*” régi tétele. Az 1912-ben kibocsátott *Judges' Rules* (Bírói szabályok) meghatározta azokat a feltételeket, amelyek szerint a bíróságnak meg kell ítélnie egy olyan nyilatkozatnak – mint perbeli bizonyítéknak – az elfogadhatóságát, amely a rendőri hatóság eljárása során keletkezett.

A két eljárási rendszer között lényeges és nagy jelentőségű szemléleti eltérés van azonban a beismerés kezelésében.

A filozófiai – ismeretelméleti – és a különböző szaktudományos kutatások az igazság megismerhetősége terén a XIII. század óta már sok mindent más megvilágításba helyeztek. Ma már többé-kevésbé elfogadottnak tekinthető az a tétel, hogy az anyagi és abszolút igazság megismerése csak tendenciaként érvényesülhet. Ennek folytán tudjuk, hogy gyakorlatban egy-egy konkrét kérdésnek – egy történésnek, például a bűnügyben egy bűncselekménynek – a tanulmányozása révén a *teljes* igazságnak csak egy – vagy néhány – rétege ismerhető meg. Ez ugyan *anyagi* igazság, mert a megszerzett ismeretek a valóság adott szeletét helyesen tükrözik, s az adott kérdésre ezek alapján a választ meg lehet kapni, de az nem teljes. A történés számtalan eleme – amelyek a válasz szempontjából irrelevánsak – ismeretlen marad.¹³ Egyetértek tehát *Erdei Árpáddal*: „*Az igazság megállapításának feladata a büntetőeljárásban a jogi relevancia által behatárolt kérdésekre korlátozódik.*”¹⁴

A kontinentális rendszerben – az inkvizitórius eredet és hagyományok folytán – meghatározó az anyagi igazság kiderítése mint elvi követelmény. A bíróság maga dönti el, hogy mit kíván megtudni, *elvileg* bármilyen tényrt relevánsnak tekinthet, a bizonyítás tárgyává nyilváníthat, s elrendelheti a rá vonatkozó bizonyítást.¹⁵

Az angolszász rendszer pragmatikus szemlélete szerint a relevancia körét a *jogvita* tárgya határozza meg, s ezért csak a vitatott tények eldöntéséhez szükséges bizonyítást szabad a bíróságnak megengednie. Bűnügyben a *jogvita* tárgya az, hogy az ártatlannak vélelmezett vádlott bűnös-e abban, amivel vádolják, s ha igen, milyen büntetést érdemel a jog szerint. Hogy bűnös-e, azt – úgy tartják – leginkább ő maga tudja; ha a bűnösségét nem vitatja, s különösen, ha kifejezetten el is ismeri – és nyilatkozatának igaz voltahoz nem fér nyilvánvaló ésszerű kétség –, nem tárgya a további jogvitának. Ilyenkor tehát a tényekre vonatkozó bizonyítás ebben a körben szükségtelen, a büntetést kell csak kiszabni. Amennyiben tehát a vádlott már a vádemelés előtt bűnös-

ségét elismerő nyilatkozatot (*confession*) ad, azt a bíróság elfogadhatja és így „megtakarítható” a tárgyalás.¹⁶

A gyanúsított nyomozati kihallgatásának mai – mindkét nagy európai eljárási rendszerben elismert – intézménye mögött így nemcsak az eltérő a történeti háttér más, hanem szemléleti eltérés is meghúzódik. A gyanúsított/vádolt az inkvizitórius felfogás XVIII–XIX. századi kiindulópontja szerint *kikényszeríthetően köteles* volt vallomást tenni, s *igazat* kellett mondania, az angolszász jogrendszeré szerint viszont *jogosult volt* a nyomozás során a tényekről és a bűnösségéről nyilatkozni, és a tárgyaláson a bűnösségéről *nyilatkozhatott*, a tényekről pedig – eskü alatt – vallomást is tehetett, de ilyenkor *igazat* kell mondania.¹⁷ Az előbbi a *kikényszeríthetőség*, az utóbbi a *tilalmazottság* elvetése, és annak révén nyerte el mai állapotát, hogy mindkétben elismerték: senki nem kötelezhető arra, hogy önmagát bűncselekmény elkövetésével vádolja – azaz terhelő tényekről *a gyanúsított nem köteles igazat mondani*.

A jog érvényesülésének rögzös útja

A XIX. század elején a kínvallatást – amely angolszász területen sem volt teljesen ismeretlen, de ekkoriban már nem volt sem jogszerű, sem szokásos – a kontinensen is betiltották. E tilalom bevezetését Európa-szerte hosszú és nagy nyilvánosság előtt zajló, szenvedélyes politikai csatározások előzték meg; nem volt tehát meglepetés sehol. Ekkoriban ugyan már aligha volt jelentősebb számú olyan híve, aki a véleményének hangot is adott volna, mégis tévedés lenne azt hinni, hogy egyik napról a másikra kiment a gyakorlatból.

A jogilag szabályozott, intézményes kínvallatás nem létezett többé. Ezzel azonban csak a korábbi – bár embertelen, de *jogszerű* – formájában szűnt meg. Ma már tudjuk, hogy mind a múlt idő használatát, mind az időbeli korlátot illetően jókora derűlátás vezethette 1915-ben *Angyal Pált*, amikor tankönyvében azt írta, hogy „[a] beismerésnek különböző testi és lelki kínzások útján való kicsikarása még a XIX. század első felében is napirenden volt”¹⁸.

Szlemenits Pál például 1817-ben megjelenő tankönyvében a beismerésre kényszerítés végetti verést tilosnak mondta, de hozzátette: „mindazonáltal semmi sem tilalmazza, hogy a vallató bíró a felelni nem akaró, dühösködést színelő, feleleteivel csínytalankodó, vagy ellentmondásait megegyeztetni nem akaró rabnak macacsságát mértékletes veretéssel meg ne zabolázza”¹⁹.

Vuchetich Mátyás szintén azon az állásponton volt, hogy a figyelmeztetés ellenére oda nem illő, értelmetlen, kétértelmű válaszokat adó, vagy hazug terheltekkel szemben „megengedett a keményebb, szigorúbb módszerek alkalmazása, úgymint szigorúbb fogvatartás, koplaltatás, sőt, a vesszőzés is”²⁰.

Ezt elméletileg is megmagyarázta: „Ha [...] a terheltek macakskodnak, kifogásokat, kétértelmű vagy abszurd válaszokat adnak, vagy hamis szándékból félelmet szimulálnak, hogy a kihallgatást és az egész vizsgálatot kijátszassák, és így módon a büntetéstől megmenekülhessenek, ilyen esetekben a mi bíróságaink szerint megengedett, hogy fenyegetéssel, keményebb fogvatartással, sőt veréssel őket a válaszra rávegyék. Ily módon tehát a terhelt nem büntetetik avégett, hogy ténybeli vallomást tegyen, ugyanis a terheltek így okból okozott rosszat torturának tartják, hanem büntetetik macacsságáért, hamis szándékból tettett félelméért, hazudozásáért, ami egyébként a bíró előtt ismert.”²¹

Tudjuk jól, hogy általában sem a vármegyei pandúrok, sem később a csendőrök nem bántak kíméletesen a kezükre került büntetettekkel.

Nem a kémelhárításról vagy a politikai bűnpereket előkészítő szervezetek – a VKF. 2., vagy a nyilas Nemzeti Számonkérő Különítmény, a német Gestapo, a szovjet GPU, majd MVD, avagy a hazai ÁVH – érintett részlegeiről, hanem a Magyar Királyság, a II. Magyar Köztársaság, majd a Magyar Népköztársaság *bűnügyi* nyomozással foglalkozó hatóságairól beszélek.

Ügyészi működésem során megismertem sok olyan rendőrtisztet, akiknek a kiképzői a rendőrség 1945-ös újjászervezése idején régi, nagy tekintélyű bűnügyi szakemberek által oktatott, és későbbi munkájuk során elért szakmai sikereik révén ugyancsak nevéssé vált bűnügyi vezetők voltak.

Tőlük hallottam, hogy mi volt a két világháború közötti időben a „rutineljárás”, ha egy gyanúsított bekerült a Budapesti Rendőr-főkapitányság betörési ügyekkel foglalkozó részlegére. Csekély volt az esély arra, hogy kijusson onnan beismerő vallomás nélkül. Igaz, ezekről a „kihallgatásokról” nem vettek fel olyan részletességű jegyzőkönyvet, amelyet a XIV. században a pápai inkvizíciónál szoktak készíteni. A legfőbb különbség az volt, hogy itt csak a „végeredményt” foglalták a jegyzőkönyvbe, a „kihallgatott” közbenő megnyilvánulásait nem. A beismerő vallomások hátteréről az ügyiratokban semmi nem derül ki, s a módszerekről – amelyek a rendőri testületen belül hagyományozódtak – a nyilvánosság előtt beszélni nem volt szokás, bár az általánosságok síkján nem is volt titok.

Ez azonban nem volt magyar sajátosság. A francia bűnügyi rendőrség kihallgatási módszerei is hírhedtek voltak.²² A New York-i rendőrségnél rend-

szerezített „*harmadik fokozatú*” kihallgatásról Emanuel Henry Lavine – aki huszonöt évig volt rendőri riporter – könyvet publikált, és a szemtanú hitelességével számol be háborzongató eseményekről. E könyv előszavában az olvasható: a benne ismertetett esetek „*kirívó brutalitása ellenére nyilvánvalóan tisztességtelen lenne valakit megbüntetni, hiszen a rendszer a maga egészében hibás. A »harmadik fokozat« nem valamelyik rendőr egyéni vérszomjának a megnyilvánulása, hanem a rendőrségi rutin szerves és rendszeres eleme, amely ott nem kelt nagyobb feltűnést, mint egy közbotrányt okozó kocsmatöltelék letartóztatása.*”²³

„*Valószínűleg nem tudok leírni minden rendőrségi »masszázs«-t, aminek tanúja voltam, mert ugyanúgy nem tudok mindre visszaemlékezni, mint ahogyan az olvasó sem emlékszik minden mellette elsuhanó autóra. Rendőri szempontból azonban nincs semmi meglepő vagy rendkívüli a »harmadik fokozat« alkalmazásában; egyszerűen része a normális rutinnak. [...] (a gengszterek és a »gorillák« számára) egy bírósági ügy nevelésének apróság, a rendőrségi »masszázs« azonban más eset. Figyelemre méltó, hogy ugyanaz a gengszter, aki hasba rúgna egy idegent az utcán, vagy ölmosbottal leütné azt, aki megtagadott tőle egy italra való pénzt, nyűszít vagy visít, amikor elkezdik »megdolgozni.«*”²⁴

Az Egyesült Államok Szövetségi Legfelsőbb Bíróságának a beismerő nyilatkozattal kapcsolatos legrégebbi döntése 1896-ból való. 1943-ig mind a szövetségi, mind a tagállamokból származó ilyen ügyeket az iratok alapján vizsgálták felül, és azt nézték, hogy a bíró ésszerűen döntött-e abban a kérdésben, vajon a beismerés nem „kikényszerített”-e, vagy „nem olyan módon szerezték-e, ami megbízhatatlanná teszi”²⁵.

A Legfelsőbb Bíróság azonban nem lehetett korábban túlságosan kritikus – legalábbis ezt sugallja a *Chelsea Dock Gang* sorsa. A 20 és 23 év közötti hat fiatalember gyermekiségétől kezdve egyre súlyosabb bűncselekmények egész sorozatát követte el a New York-i West Side-on, míg végül elfogták őket. Beismerő nyilatkozataik alapján Bronxban vádat emeltek ellenük két fegyveres rablás miatt, de ők visszavonták a nyilatkozatokat és vallomást tettek arról, hogy azokat erőszakkal csikarták ki. Egyikük elmondta, hogy azért ment abba a bronxi lakásba, amelyben elfogták, hogy öt láda rozswhiskey-t szerezzen valakinek, aki fizetett volna neki érte. A lakásban rárohant hét detektív, belökdösték egy hálószobába, ott mindennek lehorrták és addig verték ököllel, meg rugdosták, míg összeesett. Lábra állították, majd az egyik detektív felugrott az ágyra és onnan rugdosta, a többiek pedig ismét verték – ki gumibottal a testét, ki kézzel az arcát –, míg újra elájult. Nem tudja, hogy

jutottak a rendőrségre. A rendőrségen megint verték, és ismét elájult. Miután magához tért, kezdték oktatni, hogy mit kell vallania. A verések következtében az állkapcsa sérült volt, nem tudott enni. Mikor kivitték a bankba (egyik rablás színhelyére), megfenyegették, hogy ha nem úgy beszél, ahogy megmondták neki, kaphat egy újabb „dózsist”.

A másikon – beszámolója szerint – rajtütöttek az utcán, valaki valamivel föltövon verte, ő térdre esett, s mindaddig, amíg az egyik detektív taxira vadászott, a többi ebben a testhelyzetében folyamatosan rugdosta a bordáit. Végül betuszkolták a taxiba, és míg a Bathgate Avenue-n lévő rendőrállomásra értek, egész úton gyalázták és verték. A rendőrségen gumicsődarabbal és gumibottal addig ütlegelték, míg el nem ismerte, hogy részt vett a bankrablásban. A parancsnok előtt ezt visszavonta, és elmondta, hogy a detektívek milyen kegyetlenül verték. A válasz az volt: „Nem tartom a hátam azért, hogy az embereim így bánnak a letartóztatottakkal” – és elment, mire öt detektív ismét eszméletlenül verte és rugdosta. „*Míg a gumibotot képesek voltak emelni, verték a karjaimat*” – mondta. Amikor kezdett feleszmélni, a detektívek főnöke ismét odajött, s megkérdezte: „*Rátérhetünk már végre az ügyre?*”, majd hogy milyen szerepe volt a kórházi rablásban. Arra a válaszra, hogy „*semmilyen*”, a detektívek körülvették és kiabálták, hogy: „*Nem azt mondtad az imént, hogy te voltál az egyik fickó, aki sakkban tartottad a népet?*” Erre és minden ez után következő kérdésre igenlően válaszolt, mert félt a további veréstől. A kerületi ügyész a panaszára válaszként azt mondta: „*Ha nem az én szobámban történik, azzal sem törődöm, ha beverik a fejed.*”

A banda többi tagjának az esküdtszék előtti beszámolója is rimelt minderre, s a 8. számú esküdt²⁶ azzal az indokkal kérte az esküdtszéki szolgálat alóli felmentését, hogy mozgalmat kezdeményez a „harmadik fokozat” betiltása érdekében.

Mindamellet a vádlottakat tizenhét és fél–harmincöt évi, illetve huszonkét évi börtönre ítélték, majd a queensi és a manhattani ügyészség is vádat kívánt emelni ellenük. A történetet felkapta a sajtó. A társaságot az újságok *Cry Baby Gang*nek keresztelték el. A verések miatti panaszaik „hatására” Queensben gyorsan elítélték egyiküket életfogytig, négyet pedig életfogytig, de legalább negyven évig tartó börtönre.

A hatodik vádlottat Bronxban nem ítélték el, mert a detektívek rábeszélésére vállalta, hogy a vád tanújaként valljon társai ellen, de Queensben ez sem használt; ő összeroppan, amikor kihirdették, hogy ebben a perben tizenöt–harminc évi börtönt kapott. A két perben kiszabott büntetéseket egymás után (*consecutive*) kellett végrehajtani, és így – mivel valamennyi vádlottra

legalább ötvenhét és fél évi börtön várt – a manhattani pernek már nem lett volna értelme. Az ítéletet Frank E. Adel bíró azzal hirdette ki, hogy: „Ezek a vádlottak a társadalom ellenségei. Fiatalok ugyan, de egy pisztoly fiatal és idős ember kezében egyformán halálos fegyver. Nem éreztek szánalmat áldozataik iránt. Nem azért jártak fegyverrel, hogy megvédhessék magukat. Banditák nem számíthatnak irgalomra Queensben.” A szerző következtetése: ezek az ítéletek rettenetes tanulságot hordoztak a banditák és tolvajok számára: *soha ne panaszkodj, hogy a rendőrségen veréssel kényszerítettek beismerésre!*¹²⁷

Az Egyesült Államok jogrendszerének alapjait a Stuart-kori – XVII. századi – angol jog adta, és 1788-ig a két jogrendszer párhuzamosan alakult. Az Egyesült Államokban tehát nem volt több száz éves közvetlen inkvizitórius hagyomány, alkotmánya pedig erősen tükrözi a felvilágosodás korának liberális szellemiségét. Mivel magyarázható mégis a XX. századi intenzív kényszervallatási gyakorlat? Figyelemre méltó gondolatot fogalmaz meg Fantoly Zsanett: „[a]z inkvizitórius eljárás ideológiájának és szabályainak mozgatóereje nem a jog, hanem a racionális következtetés és a bírósági [pontosabban: büntügyi – B. E.] nyomozás. Bizonyos értelemben ez a semlegesség hozzájárult ahhoz, hogy az inkvizitórius eljárás hosszú időn át fennmaradjon, mivel olyan – egymástól teljesen különböző – ideológiáknak volt megfelelő közege [helyesebben: eszköze – B. E.], mint a római-kánonjogi eljárás skolasztikus logikája, az iszlám hittudomány, [XIV. – B. E.] Lajos törvény-könyvének királyi abszolútista jellege, a burzsoá individualizmus Napóleon alatti Codè d’Instruction Criminelle-je, és a szovjet »társadalmi védelemé«.”²⁸

A „racionális következtetés” azt sugallja, hogy valamely történéis ismert elemeinek a segítségével kellő tapasztalatok és ismeretek birtokában, logikus gondolkodással kideríthetők az ismeretlen részletek is. A „nyomozás” azt, hogy a – szélesen értelmezett – „nyomok” ebben segítséget nyújtanak, s különösen a „hatósági (bírói) nyomozás” azt, hogy a hatósági jogosultságok kitérítik a kört, amelyben e nyomok (ideértve az emberi emlékezetben rejlő pszichikai nyomokat is) hozzáférhetőkké válnak.

Ha ezt „ideológiának” tekintjük, s társítjuk hozzá azt a triviális ismeretet, hogy az ember erőszakkal, kínzással rákényszeríthető arra, hogy olyat tegyen vagy mondjon, amit önként nem tenne vagy mondana, előttünk áll a kínvallatás – a „harmadik fokozat” – modellje. A szó tág értelmében vett hatalmi helyzet e modell alkalmazására elvileg lehetőséget nyújt, ha pedig érdek is fűződik hozzá, megfelelő fékek hiányában valósággá, sőt egy szervezetben

gyakorlattá („rutinná”) – és így akár egy szubkultúra olyan elemévé – válik, amely azután hagyományozódik.

A tortúra megtiltása folytán minden vallomás kikényszerítése –, *kicsikarása*”, ahogy ezt veretes nyelvezetű törvényhozóink írták – jogellenes tette vált, s ez ellen küzdelem indult, amelyben a két nagy büntetőeljárás rendszer eltérő stratégiát választott.

Nálunk – és általában a kontinentális rendszert követő országokban – a közvetlenség követelményét a bíróságokon lazábban kezelik. Viszonylag tág tér van a nyomozás során készült jegyzőkönyvek tárgyalási felolvasására, s ezzel a tartalmuk bizonyítékként figyelembe vehető „*tárgyalási anyag*gá” tételére. Így a bizonyítékok szabad mérlegelése keretében a per bírósága eldöntheti: tulajdonít-e bizonyító erőt a nyomozás során tett olyan beismerő vallomásnak, amelyet a vádlott eltérő (ellentétes) tárgyalási vallomása okán a tárgyaláson felolvastak, és ő arra hivatkozva visszavonta, hogy azt kényszerrel vagy egyéb jogellenes módon csikarták ki. A kényszervallatást az anyagi büntetőjog bűncselekménnyé nyilvánítja²⁹, és ha egy *elfogadott* ilyen vallomásról utóbb – a kihallgató ellen hozott jogerős büntetőítélet folytán – kiderül, hogy kényszervallatás „gyümölcse” volt, perújításra nyílik lehetőség.³⁰

Az angolszász büntetőeljárásban nem a gyanúsított tényelődadásának („vallomásának”) van jelentősége, hiszen a bíróság nem bizonyítást vesz fel, hanem meghallgatást (*hearing*) tart, s ott nem a bűncselekmény tényeiről szól a vita, hanem a nyomozás idején tett, írásbeli beismerő nyilatkozat (*written confession*) felhasználhatóságáról, ami mellőzhetővé tenné az esküdtszéki tárgyalást, és alapot adna tárgyalás nélküli elítélésre.³¹ Ha a bíróság a *confession*ont, mint jogszerűtlen eredetű bizonyítékot, elveti, tovább nem is foglalkoznak vele, hanem tárgyalást kell tartani. Ha elfogadja, és a vádlottat elítélik, alkotmányvétség címén a szövetségi legfelsőbb bíróságtól lehet jogorvoslatot kérni.

A jelek szerint a két stratégia eltérő voltának is tulajdonítható, hogy míg nálunk kényszervallatás főként anyagi büntetőjogi problémaként jelentkezik, s ügy alig fordul elő, az angolszász jogrendszerű országokban a terhelt nyomozati kihallgatásának eljárásjogi szempontból megengedett és tilos módzeiről gazdag bírói gyakorlat keletkezett.³²

A kényszervallatás büntette a hazai jogban

A Csemegi-kódexben a kényszervallatásról szóló rendelkezés értelemszerűen a hivatali bűncselekmények között kapott helyet és a többszöri megvitatás

során a tervezett szöveg viszonylag jelentéktelen mértékben változott.³³ Indokolás helyett csupán annyi megjegyzés van mellette, hogy „*jelenleg is hatályban lévő intézkedéseket tartalmazván, bővebb indokolásukat mellőzendőnek tartottuk*”.

A bűncselekmény tettese a törvény szerint az a közhivatalnok, aki „*azon célból, hogy a vádlottól, tanútól vagy szakértőtől vallomást vagy nyilatkozatot csikarjon ki, ezek valamelyike ellen bármily törvényellenes kényszereszközt alkalmaz vagy alkalmaztat*”.

Ez a szabály az 1961. évi V. törvény 146. §-ban alig változott. Az általános nyelvhasználat alakulásával összhangban az *azon* szót az *abból a...* kifejezés, és – a terminológia változásának megfelelően – a *közhivatalnok* szót a *hivatalos személy* kifejezés váltotta fel, érdemben pedig a *vádlottól, tanútól vagy szakértőtől* felsorolást, a *kényszereszköz* szóból a *kényszer* összetevőt és a rendelkezés végéről *vagy alkalmaztat* szavakat törölték. Ez utóbbi változásokat azzal indokolták, hogy a felsorolás „*a cselekmény elkövetési területét a büntető ügyekre szorítja le*”, s ez indokolatlan, a műveltető igealakokkal jellegzett elkövetési magatartást pedig a felbujtás és a közvetett tettség fogalomrendszere feleslegessé tette.³⁴

Az 1978. évi IV. törvény 227. §-a a célzatot tömörebben – *vallomás vagy nyilatkozat kikényszerítése céljából* szavakkal – írja le, az elkövetési magatartás leírásában pedig a *törvényellenes eszköz* kifejezést az *erőszakot, fenyegetést vagy más hasonló módszert* szavakkal helyettesíti.³⁵ A miniszteri indokolás szerint a *más hasonló módszer* szavak az erőszakon és fenyegetésen kívüli olyan eszközökre céloznak, amelyek a pszichés és morális kényszer fogalma alá vonhatók és alkalmasak arra, hogy a sértett magatartását döntően befolyásolják.³⁶

A hatályos törvény tehát a kitaposott úton haladt, és ezzel megőrizte a nyitott kérdéseket is – sőt ugyanezt elmondhatjuk az új büntető törvénykönyvről is.³⁷

Célzatos cselekményt nyilvánít büntetendővé. A tett célja az, hogy a passzív alany tegyen *vallomást vagy nyilatkozatot*.

Az előbbi tényekre, többnyire a kért aktiv közreműködésével vagy passzív (nézőkenti) részvételével megtörtént események sorozatára, s esetleg az ezekben vitt szerepére vonatkozó, és rendszerint állítások formájában megjelenő *tudomásközlés*, az utóbbi – tartalmi szemszögből – vagy tényre, illetőleg feltételezésre vonatkozó *értékitélet* (vélemény) közlése, vagy *akaratkijelentés*. Minthogy a bűncselekmény szükségszerűen a hivatalos személy e minőségében folytatott kommunikációjához, következésként valami-

lyen „ügy”-höz kapcsolódik, a kijelentésnek tartalmi oldalról vagy az ügy tárgya, vagy az eljárás menete szempontjából relevánsnak kell lennie.³⁸

A nyitott kérdések zöme abból fakad, hogy az elkövetési magatartást a jogszabály csupa normatív tényállási elemmel írja le.

Az *erőszak* büntetőjogi fogalmának körvonalai a Csemegi-kódex hatálybalépése óta ugyan nagyrészt kialakultak már, de azért mindig akadnak vitás esetek, s éppen az új *Btk.*-ban olvashatjuk, hogy „*erőszakos magatartásnak minősül a más személyre gyakorolt támadó jellegű fizikai ráhatás is, abban az esetben is, ha az nem alkalmas testi sérülés okozására*”³⁹.

A *fenygetés* fogalmára is van törvényes meghatározás – „*eltérő rendelkezés hiányában súlyos hátrány kilátásba helyezése, amely alkalmas arra, hogy a megfenyegetettben komoly félelmet keltsen*”⁴⁰ –, de ebben a definícióban a nyelvtani-logikai értelmezést is igénylő elemek („*hátrány*”, „*félelem*”) mellett három további, *mérlegelést igénylő* elem („*súlyos*”, „*komoly*”, „*alkalmas*”) is található.

Ezekhez társul a „*más módszer*” „*hasonló*”-ságának megítélése, amely ugyancsak nem könnyíti meg a törvényi tényállás jelentésének megfejtését. Mindez együtt erős kétségeket támaszt aziránt, hogy e büntető jogszabály kielégíti-e a *lex certa* alkotmányjogi követelményét.

A jogértelmezés általános síkján maradva annyi mondható, hogy az erőszak az emberi testre való olyan ráhatás, amelynek *közvetlen* célja vagy az, hogy nyomban fizikai fájdalmat, vagy lelki gyötrelmet okozzon, avagy olyan helyzetet teremtsen, amelyben a tevőleges ellenszegülés automatikusan testi fájdalommal jár (például a kar kicsavarásán stb. alapuló úgynevezett „*elvezető fogások*” és hasonló). Az erőszak „működési mechanizmusa” az, hogy a passzív alany a szenvedést igyekszik elhárítani, és pedig az első változatnál elejét venni azzal, hogy felhagy az (aktív tevőleges vagy mentális) ellenszegüléssel, és tevőleges együttműködésbe kezd, és ezzel elkerüli a további fizikai szenvedést, vagy úgy, hogy nem is kezd tevőleges ellenszegülésbe, amivel elejét veszi annak.

Vallomásra vagy nyilatkozatra kényszerítés érdekében az erőszak bármely formájának alkalmazása tilos.

A fenyegetés meghatározásában szereplő *hátrány* testi vagy lelki szenvedés, amelynek (további) ellenszegülés esetére való *ígérése* a meghatározásbeli *kilátásba helyezés*. A kilátásba helyezett intézkedés valóra váltásának gondolati (képzeletbeli) átélése, a testi szenvedés elképzelése maga is „lelki szenvedés”-sel jár, és ez váltja ki a félelmet.

Az erőszak alkalmazása a testi szenvedés okozása mellett mindig egyúttal az emberi méltóság megsértése is, tehát feltétlenül és mindig *súlyos* hátrány.

A fenyegetés fogalmi elemét jelentő „hátrány” egyébként valamilyen már birtokolt érték elvesztését, vagy megszerzhetőnek ígérkező érték megszerzési esélyének csökkenését jelenti. Értelmezésénél azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a társadalomban élő ember számára nem pusztán a biológiai életfeltételek megléte, sőt nem is csupán a birtokolt vagy megszerzhetőnek tűnő anyagi és erkölcsi javak jelentenek értéket. A szocializáció során minden ember aktívan és csak rá jellemző egyéni módon sajátítja el azokat a hagyományokra, szokásokra, hiedelmekre, vélekedésekre, erkölcsi és jogi szabályokra, továbbá érzelmi értékekre és a mindezekhez igazodó viselkedési módokra és formákra stb. vonatkozó ismereteket és követelményeket, amelyekből annak a társadalomnak a kultúrája táplálkozik, amelybe beleszületett, s amelyben nevelkedett. A szóban lévő ismeretek és követelmények határozzák meg a társadalomban tevékenykedő embert, mint *személyiséget*, és az egyéni elsajátítás következtében kialakult egyedi kombinációjuk alkotja azt az – egyéni viselkedést vezérlő – értékrendet, amely jellemzi az adott társadalombeli *személyiség* egyszeri változatát, az *egyéniiséget*. Ennek önmagára vonatkoztatott reflexiója az illető *önértékelése*, amelyben összegeződik az elképzelése arról, hogy miként helyezkedik el abban a közösségben, amelyben él; miként ítélik meg, és hogyan viszonyulnak hozzá a közösség tagjai, stb., és ehhez igazodik az *önbecsülése*.

Az *önértékelés* minden – ténylegesen vagy potenciálisan – *létezőnek* hitt pozitív előjelű elemét olyan értéknek tartja az egyén, amelynek esetleges elvesztése csorbítaná az *önbecsülését*, s ezért azt veszteséggé élné meg. Ennek a pusztán lehetősége, s még inkább a valószínűsége – mint gondolat – félelem keltésére alkalmas, s a kiváltott félelem annál intenzívebb – a törvény szavaival élve: *komolyabb* –, minél nagyobb a kérdéses érték *szubjektív jelentősége* az *önértékelés* szemszögéből.

A hátrány kilátásba helyezésének a félelemkeltésre való „*alkalmassága*” csak részben függ a hátrány súlyosságától. Fontos összetevő a hátrányos intézkedés tényleges alkalmazásának (látszólagos) hihetősége is, ami részben a közlés módjától és körülményeitől, részben a megfenyegetett fogékonyságától – tehát ismét a passzív alany személyes (*szubjektív*) sajátosságaitól – függ. Minél hihetőbbnek látszik az, hogy a fenyegető az intézkedés megtételére képes és kész, s minél fogékonyabb a megfenyegetett arra, hogy hitelt adjon neki, annál alkalmasabb a fenyegetés a félelemkeltésre. Mindez azonban csak a körülmények mérlegelésének eredményeként dönthető el.

A társadalomban élő embert, persze, a környezete is értékeli, és pedig ugyanannak a kultúrának a mércéje szerint, amely szerint az önértékelés történik. Ebben az értékelésben az összetevők többé-kevésbé azonosak, de távolról sem bizonyos, hogy az egyes komponensek külön-külön ugyanolyan jelentőséget, sőt előjelet kapnak, mint ott. Lehetséges, hogy az a kilátásba helyezett hátrány, amelyet az érintett „súlyos”-nak tart, a környezet szerint nem az, sőt esetleg nem is hátrány, és fordítva. A (feltételezett) fenyegetésnek az akaratelhatározásra gyakorolt hatását a megfenyegetett (a passzív alany) éli ugyan meg, a fenyegető (az aktív alany) szándékossága, s ezzel a bűnössége szemszögéből viszont inkább a közösség mércéje lenne a mértékadó. Az alkalmazandó mércék eltérése esetén nem könnyű – de nem is lehetetlen – a helyes (bár kényes) egyensúlyt megtalálni.

A *más hasonló módszer* közelebbi mibenlétét illetően a Btk. indokolása nem árul el semmit. A korábbi törvény indokolása a *törvényellenes eszköz* kifejezést értelmezve a fenyegetés mellett csak a *szellemi kifárasztást* említette.⁴¹ Ezt többnyire még az éjszakai kihallgatásokkal, illetve az alvás, szenvedélyes dohányosok és a kábítószerfüggők esetén a cigaretta, illetőleg a drog megvonásával szokták kiegészíteni.⁴² Ez utóbbiak bizonyos fajainál a megvonási tünetek fizikai szenvedést is okoznak ugyan, akárcsak az erőszak, de nem jelentenek az emberi testre való olyan ráhatást, amelynek *közvetlen* célja az, hogy nyomban fizikai fájdalmat, szenvedést okozzon, vagy olyan helyzetet teremtsen, amelyben a tevőleges ellenszegülés automatikus testi fájdalommal jár, s ezért – szerintem – nem vonhatók az „erőszak” fogalma alá.

Lényegesnek tartom azt is, hogy a gyanúsított kihallgatására vonatkozó egyes morális követelmények, valamint kriminalisztikai ajánlások megszegése – bár a „tisztességes eljárás” jogi követelményét is sérti, s ezért jogellenes is – nem tartozott és ma sem tartozik a kényszervallatás anyagi büntetőjogi tilalmának hatókörébe.

Vuchetich Mátyás például azt ajánlotta, hogy a kihallgatás érdemi megkezdése előtt a kihallgató intézzen a terhelthez rövid beszédet, de úgy, hogy az ne fejezzen ki „[f]enyegetést, amelynek alkalmazására nem merészkedhet, vagy ígéreteket, amelyeket nem alkalmazhat”⁴³. „A terhelt vallomásának vagy beismerésének kieszközlése végett nem szabad sem ígéretet, biztatást, ámtítás, fenyegetést erőszakot vagy kényszert használni, sem a terhelhet éjjeli kihallgatással vagy más módon célzatosan kifárasztani”⁴⁴; ezek tehát 1900. január 1-jétől, a Bvp. hatálybalépésétől 1952. január 1-jéig, a Bp. hatálybalépéséig *törvényellenes módszerek* voltak.

Mindez arra utal, hogy büntetőeljárás jogunk – legalábbis a tudomány és a jogalkotás szintjén – már a XIX. század végén sem csak az erőszakkal kicsikart vallomást tekintette jogszerűtlennek.⁴⁵ A későbbi eljárási törvényekben az erőszak, a fenyegetés és a vallomásra történő kényszerítés tilalma még szerepelt⁴⁶, a legutóbbiakban azonban már ezek tilalmáról sem esik szó.⁴⁷ Az anyagi büntetőjog kényszervallatási tilalmába ugyan nem ütköző, de a tisztességes eljárás követelményeit sértő módszerrel szerzett vallomások is jogellenes eredetű bizonyítékok – bár ezek fogalmi köre és kezelésmódja nálunk gyakorlatilag jórészt kidolgozatlan.⁴⁸

A beismerés önkéntessége

Szó esett már arról, hogy az angolszász eljárási rendszerekben más ugyan a beismerő vallomás (*confession*) eljárásjogi szerepe, mint nálunk, de az is a terhelt tényközlésének bizonyításbeli jelentőségén alapszik. Ezért a beismerő nyilatkozat bizonyítékként történő felhasználása attól függ, hogy lehet-e neki bizonyító erőt tulajdonítani, tehát, ha – általánosságban szólva – erre a kérdésre nem adható feltétlenül igenlő válasz, a beismerő nyilatkozat nem használható bizonyítékként.

Angliában és Walesben a rendőrség előtt tett beismerő nyilatkozatok felhasználhatóságát – mint minden olyan bizonyító adatét, amelyet a rendőrségi nyomozás során szereznek be – alapvetően a már említett *Judges' Rules* szabja meg. Előírásai kiegészítik azt az általános követelményt, hogy a beismerésnek önkéntesen, félelemtől mentesen kell létrejönnie, és nem ígérhető érte előny sem.⁴⁹ A XX. század elején keletkezett precedensek ma már – a viszonyok változása folytán – nem időszerűek. Az utóbbi évtizedek gyakorlatát jellemzi, hogy a bíróság nem fogadta el a beismerést, mert a pénzügyi nyomozók azt mondták a gyanúsítottnak: ha nem válaszol a kérdéseikre, vádat emelnek ellene⁵⁰, és az ezt követő, több mint háromórás kihallgatás során tett olyan nyilatkozatokat, amelyekkel bizonyos tényeket elismert. Egy másik döntés kizárta a bizonyítékok közül azt a beismerést, amely az után született, hogy a kihallgató a gyanúsított kérdésére – szabadon engedik-e óvadék ellenében, ha nyilatkozik? – igennel felelt. Ugyanerre a sorsra jutott az is, amelynek előzményeként a gyanúsítottnak azt ígérték: ha az egyik vádpontban beismeri a bűnrészséget, egy másik vádpontot elejtene, vagy ahol azt ígérték: beismerő nyilatkozat esetén katonai bíróság elé terjesztik az ügyet, s így nem kerül nyilvánosságra.⁵¹

Az Egyesült Államokban a helyzet bonyolultabb volt a szövetségi és az egyes tagállamok által működtetett, „saját” büntető igazságszolgáltatás miatt. A szövetségi bűnügyekben a beismerő nyilatkozatok felhasználhatóságát az 1880-as évek közepétől a *due process*⁵² követelménye jegyében ítélte meg a szövetségi legfelsőbb bíróság. Az elfogadhatóság előfeltétele ott is a beismerő nyilatkozat önkéntessége volt, a rendőri erőszakkal kicsikart nyilatkozatokat kizárták. Ez azonban csak elv volt; a Legfelsőbb Bíróság csak 1936-ban, egy Mississippi államban elbírált gyilkossági ügyben helyezte hatályon kívül a verdiktet⁵³ azért, mert egyhangú határozatban mondta ki, hogy a seriff hivatalának a nyomozást folytató beosztottai azzal, hogy a gyanúsítottakat fához kötözve véresre korbácsolták a beismerő nyilatkozat kicsikarása érdekében, megsértették az Egyesült Államok alkotmányának említett rendelkezését.⁵⁴ E döntés indokolása szerint egy beismerő nyilatkozat önkéntes vagy kényszerített voltát esetenként, a kérdéses ügy összes körülményeinek – így a bűncselekmény tényeinek, a gyanúsított életkorának, intelligenciájának, iskolázottságának, a hatóságokkal kapcsolatos tapasztalatainak, valamint a kihallgatás során kifejtett rendőri magatartásnak – a figyelembevételével kell eldönteni.

Az Egyesült Államok Szövetségi Legfelsőbb Bírósága azonban azt a harmincöt beismeréssel összefüggő ügyet, amelyet 1936 és 1964 között felülbírált, arra is felhasználta, hogy elfogadhatóság szempontjából minősítsen különböző rendőrségi kihallgatási módszereket, és jellemzően az „önkéntesség”-hez még elfogadható pszichológiai nyomás mértékének csökkentésére törekedett. Az évek során így alkotmányosan megengedhetetlennek minősítette a fizikai erőszakot, a sérelem okozásával vagy büntetéssel való fenyegetést, a hosszadalmas, vagy a védővel való érintkezés lehetősége nélküli („*incommunicado*”) kihallgatást, a magánzárkát, az élelem vagy az alvás megvonását és az enyhe elbírálás ígéretét.⁵⁵

A döntések mögött felsejlő vezérgondolatok – 1936-tól, hogy a kényszer hatására tett beismerés nem megbízható; 1941-től, hogy a tisztességtelen módszerekkel szerzett beismerő nyilatkozatok önkéntessége a látszólagos igazmondás ellenére is kétséges; 1964-től a védőhöz való jog érvényesítése – időről időre változtak, míg 1966-ban megszületett az éles és hosszadalmas vitákat kiváltó *Miranda-döntés*.⁵⁶ Ebben – azzal érvelve, hogy „*még a leginkább felvilágosodott és hatékony kihallgatási technika is pszichológiai manipuláción, megfélemlítésen és félrevezetésen alapul, s ezért azzal fenyeget, hogy lenyűgözi a gyanúsított akaratát, és sérti a szabadságnak és a méltóságnak azokat az érdekeit, amelyeket az önvádolás kötelezettsége alóli mentes-*

ség alkotmányi garanciája védeni kíván”, a bíróság egy új koncepciót vezetett be. A beismerő nyilatkozat önkéntességének utólagos, az eset összes körülményére – közte számos szubjektív elemre – kiterjedő vizsgálatán alapuló egyedi elbírálását felcserélte az alkotmányos jogok felől való, minden ügyben kötelező tételes és tárgyyszerű kioktatással, amelyet a kihallgatás megkezdése előtt kell alkalmazni. Ráadásul kimondta: utólagos vita esetén a vádhatóságnak kell ésszerű kétséget nem hagyóan bizonyítania, hogy a gyanúsított a nyomozás idején a nyilatkozat érdemi jelentőségének ismeretében, önként és tudatosan mondott le a hallgatás vagy a védői közreműködés igénylésének alkotmányos jogáról.

Ennek a döntésnek – amelyről ma már tudjuk, hogy korszakalkotó jelentőségű – a nyomozásra és általában a büntetőjog alkalmazására gyakorolt hatásáról évekig tartó, heves szakirodalmi vita indult Amerikában.⁵⁷ A tanulmányok jórészt azt sugallták, hogy a kihallgatás előtti figyelmeztetéseknek szimbolikus a szerepük, és elhanyagolható a hatásuk a kihallgatás eredményességére, nem csökkentik sem a rendőri kihallgatás által keltezt pszichológiai nyomást, sem a rendőrségnek a beismerő nyilatkozat iránti igényét.⁵⁸

E vélekedések zöme azonban hosszabb távon elhamarkodottnak bizonyult.

A rendőrség – ha nem is minden vonatkozás nélkül – alkalmazkodott az új rendszerhez, és a Miranda-jogok 1984-re a televíziós programok, filmek, dektívregények és a bulvársajtó révén széles körben tudatosultak.⁵⁹ Az 1980-as évek második felében a vita ismét fellángolt, miután a konzervatív irányultságú Burger főbíró elnöksége idején a szövetségi legfelsőbb bíróság számos olyan döntést hozott, amely csorbította a precedens eredeti követelményrendszerét. *„Bármennyire szimbolikus is a »Miranda« értéke, gyakorlati következményekkel járt a rendőrségre, a gyanúsítottakra és a társadalomra, még ha ezeket a következményeket nem könnyű is számszerűen mérni. [...] legalább négy különböző módon erős hatást gyakorolt. Először: civilizálta a rendőrség kihallgatási magatartását, s ezzel professzionálissá tette a rendőrségi gyakorlatot; másodsor, átalakította a rendőrségi beszédmódot és kultúrát; harmadszor: növelte a közönség tudatosságát az alkotmányos jogokat illetően, és negyedszer: arra ösztönözte a rendőrséget, hogy fejlesszen ki több speciális, kifinomultabb és láthatóan hatékonyabb kihallgatási technikát, amelyekkel megszerezheti a beismerő nyilatkozatot – olvasható egy tanulmányban.”*⁶⁰ A szerző idézi Burger volt főbíró: *„A Miranda követelményei már kiforrottak és a nyomozó hatóságok gyakorlata hozzájuk idomult; soha nem hatálytalanítanám, becsülném le, és nem is bővíteném.”*⁶¹ Saját ne-

vében a szerző hozzáteszi ehhez: „*A Miranda természetesen nem csodaszor a rendőrségi kihallgatás erkölcsi problémáira [...] egyfajta kompromisszum, mint kritikusai régóta hangoztatják, »menedék a kollektív öntudat számára, amely képtelen kibékíteni a liberális eszméket azzal, aminek szükségképpen történnie kell egy rendőrségi kihallgatósobában.*» A »Miranda« a nyomozó hatósági gyakorlatot civilizálta ugyan és a rendőrségi magatartást a kihallgatósobában, professzionálissá tette, de sok olyan általános problémát, amelyek továbbra is torzítják a büntetőeljárás alkotmányos vetületét, képtelen volt megoldani.”⁶²

A kihallgatási taktika és a kényszervallatás

A *Miranda*-precedens elvei széles körben elterjedtek, s – kevés kivétellel – nálunk is törvénybe iktatták őket.

A döntés – szövegszerűen – az őrizetben lévő, vagy személyi szabadságában egyébként jelentősebben korlátozott – tehát például a rendőrség által uralt környezetben lévő – gyanúsítottakra vonatkozik, akire a pszichológiai manipuláción, megfélemlítésen és félrevezetésen alapuló kihallgatási taktika alkalmazása folytán olyan nyomás nehezedik, amely lenyűgözheti az akaratát. A precedens ezt kívánja az előzetes figyelmeztetési kötelezettség, a jogok tudatosítása révén ellensúlyozni. Alkalmazása szempontjából a kihallgatott otthona is „*rendőrség által uralt környezet*”, ha például házkutatás miatt, vagy más okból több rendőr tartózkodik ott a kihallgatáskor.

Az Egyesült Államokban a rendőrség nem kötelezhet senkit jogkövetkezmények terhével megjelenésre; nem bocsáthat ki idézést. Aki önként ment a rendőrségre, az – ha akar – el is távozhat; oda menetelre vagy maradásra csak letartóztatás (azaz a személyi szabadságától való megfosztás) útján kényszeríthető.⁶³

Nehéz lenne azt igazolni, hogy a precedensben olvasható előfeltevések nálunk nem érvényesek, tehát a figyelmeztetések nem indokoltak.⁶⁴ Senki sem állíthatja, hogy a rendőrségi objektumokban a kívülállók otthonosan érzik magukat, vagy hogy nem érzik úgy: a számukra idegen környezetben láthatóan otthonosan mozgó nyomozó, aki büntetés terhével megjelenésre kötelezte őket, nincsen velük szemben fölényben, s hogy többé-kevésbé ki vannak neki szolgáltatva. Az is tagadhatatlan, hogy a kihallgatási taktikának a gyanúsított kihallgatására vonatkozó tanai – ha talán megfélemlítésen nem is, de – pszichológiai manipuláción és megtévesztésen alapulnak.

A kihallgatás büntetőeljárás jogi szempontból *a hatóság eljárási cselekménye*, amelynek részletes szabályait (résztevői, általános menete, alakísá-gai, rögzítése stb.) a büntetőeljárás törvény határozza meg⁶⁵, kriminalisztikai szemszögből pedig a tág értelemben vett nyomozás során a személyek eljárás szabályokhoz kötött kikérdezésének, s ezzel tudattartalmuk vallomás (nyilatkozat) közvetítésével történő megismerésének módja.⁶⁶ A fogalom ez utóbbi értelemben tágabb, mert beletartozik a nyomozó hatóság adatszerző tevékenységének keretében foganatosított kikérdezés minden változata.⁶⁷

A gyanúsítottat a nyomozás idején a hatóság köteles *alakszerűen* kihallgatni. Ennek előfeltétele az, hogy a kihallgató és ő közös légtérben legyen, hiszen a kihallgatás – közvetlen szóbeli kommunikáció.

A törvény a gyanúsítottól nem követel az eljárás előbbre vitelét szolgáló aktív közreműködést azon túl, hogy a törvényben felsorolt, személyi adataival foglalkozó néhány kérdésre válaszoljon.⁶⁸ A gyanúsított kényszeríthető arra, hogy a kihallgatás helyén megjelenjen. A személyadatait érintő kérdésekre köteles ugyan választ adni, de az ezt előíró jogszabály *lex imperfecta*, mert nincs olyan módszer, amellyel ki lehetne eszközölni a kérdéses adatok akár szóbeli, akár írásbeli közlését jelentő aktivitást.⁶⁹ A gyanúsítás közlését és magyarázatát, továbbá a jogaira vonatkozó, törvényben előírt kioktatást is köteles végighallgatni – ez szintén passzív magatartás –, és szükség esetén erre is szabad (például erőszakos kézzátétellel) kényszeríteni, de arra már *lehetetlen* kényszeríteni, hogy a megértésük, illetőleg esetleges jogorvoslat nyilatkozata felől érdeklődő kérdésekre választ adjon.⁷⁰ A hazai gyakorlat pozitív jogorvoslati nyilatkozatnak, panasznak értelmezi azt, ha a gyanúsított a hallottak megértéséről feltett és/vagy a jogorvoslati jog gyakorlásával kapcsolatos kérdésre nem válaszol.

Az eddig tárgyaltak csak olyan előzmények, amelyek a történendőket eljárásjogi értelemben is alakszerű kihallgatássá teszik.

A tulajdonképpeni kihallgatás a gyanúsítotthoz intézett azzal a – törvényben elő nem írt, de értelemszerű – kérdéssel kezdődik, hogy kíván-e vallomást tenni. Ha erre a válasz negatív, akkor a kötelező folytatás a kioktatás arról, hogy ez az eljárást nem akadályozza, és *folytatható* azzal a felvilágosítással, hogy megfosztja magát a védekezés lehetőségétől. Itt azután a nyomozási cselekmény érdemben véget is ér.

Ha a gyanúsított a vallomástételt megtagadja, akkor a kihallgatás kriminalisztikai értelemben abszolúte eredménytelen. A kriminalisztikai cél az, hogy a gyanúsított valamilyen ténybeli védekezést terjesszen elő.

A tagadó válasz utáni nyílt rábeszélésre a törvény nálunk sem ad lehetőséget és az Egyesült Államokban is kockázatosnak ígérkezett volna. Az amerikai detektívek a *Mirandához* különféleképpen alkalmazkodtak, de jellemző, hogy megnőtt a gyanúsítottal való kommunikáció jelentősége a formális kihallgatás megkezdése *előtt*. Volt olyan detektív is, aki – felmérve a kezén lévő ügyeket – inkább azt próbálta elérni, hogy a gyanúsított tagadja meg a vallomástételt, ha úgy ítélte meg, hogy már egyébként is elegendő bizonyítéka van.⁷¹

A rendőrtisztai főiskolai⁷² tananyag azt a felfogást követte, hogy nem kötelező szó nélkül tudomásul venni, ha a gyanúsított megtagadja a vallomástételt, és kerülő útként azt ajánlotta: kíséreljék meg őt kérdésekkel rávezetni arra, hogy ha semmit nem mond, akkor mentségeinek és magyarázatainak ismerete nélkül fognak az ügyében dönteni.⁷³

Az csak fél siker, ha a gyanúsított hajlandó vallomást tenni. A kihallgatás valódi célja az, hogy az igazságnak megfelelő vallomást tegyen, s ez – a kihallgató ésszerű feltételezése szerint – a *beismerő vallomás*.

Ha a gyanúsított tagad, a kihallgató első reakciója az a gondolat, hogy nem mond igazat.

A kihallgatási taktika szakirodalmának jelentékeny hányada azt taglalja, miként lehet egy vallomást logikai eszközökkel – általában további (kiegészítő, részletező, pontosító és ellenőrző) kérdésekkel meg a már meglévő és az esetleg további, még beszerezhető bizonyítékokkal – ellenőrizni. Ha azonban már e nélkül is, vagy ezek alkalmazása nyomán az eredmény az, hogy a gyanúsított nem mond igazat, a kihallgatási taktikának azokhoz a fejezeteihez kell folyamodni, amelyek az igaz vallomásra késztetéshez ajánlanak műfogásokat. Ezek – a lényegyet tekintve – azon az eljárásjogi axiómán alapulnak, hogy a kihallgató nem köteles a rendelkezésére álló valamennyi ismeretet megszerzése után az első adandó alkalommal a gyanúsított tudomására hozni, hanem jogosult őket az általa legcélszerűbbnek vélt időben, sorrendben és módon „kijátszani”. Erre az adott kriminalisztikai helyzetnek és a szereplőknek a jellemzőitől függően számtalan megoldás képzelhető el. Közös vonásuk, hogy a kihallgatást több olyan fázisra kell bontani, amelyek mindegyike más-más kihallgatói attitűdöt kíván. Több ilyen nevesített kihallgatás-taktikai eljárás ismert itthon és külföldön egyaránt.⁷⁴

Általános követelmény ezek vonatkozásában, hogy erőszakmentesek legyenek.

Az Egyesült Államokban azt, ami a mi fogalmaink szerint *erőszak*, *direkt kényszernek* nevezik, és megkülönböztetik az *indirekt kényszertől*.⁷⁵ Az *indi-*

rekt kényszer fogalomkörébe sorolják a hosszadalmas kihallgatást, a részegség, a szenvedélybetegségből fakadó elvonási tünetek és a fizikai vagy mentális fogyatékoságok kihasználását, az átmeneti éheztetést, az alvási lehetőség átmeneti megvonását és ez ezekhez hasonló kényelmetlenségek okozását. Az ilyen ügyekben a bíróságok esetenként, az összes körülmény figyelembevételével döntenek.⁷⁶ A kihallgatás időtartamát illetően szabálynak tekinthető egyrészt, hogy kerülendő a hosszú és megszakítás nélküli kihallgatás, másrészt hogy a kihallgatást *többen, egymást váltva* végezzék, mert ezeket a bíróság hajlamos indirekt kényszerítésnek minősíteni.

A fenyegetés mint beismerésre készítés eszköze is gazdag és színes bírói gyakorlat tárgya Amerikában.

Annak kilátásba helyezése, hogy ha a gyanúsított nem tesz beismerő nyilatkozatot, felakasztják, agyonlövik, vagy kiszolgáltatják egy lincselésre kész tömegnek, nyilvánvalóan olyan fenyegetés – különösen, ha például vele együtt elfogott társát közben a szeme láttára bántalmazzák⁷⁷ –, amely alapot ad a *confession* elvetésére. A beismerő nyilatkozatot azonban nem fogadták el akkor sem, amikor a vádlottnak azt mondták kihallgatói, hogy fegyházba juttatják egy sor súlyosabb bűncselekményért, ha tovább tagad, vagy amikor azt helyezték kilátásba a gyűjtogatás gyanúsítottjának, hogy további tagadása esetén egy – ez ügytől független – nemi bűncselekmény vádját támasztják ellene, ami figyelemre méltó nyilvánossággal és rá nézve sok kellemetlenséggel jár majd. Ugyancsak érvénytelenséghez vezető fenyegetésnek minősült egy sor esetben az, hogy a gyanúsított közeli hozzátartozójának vagy más, érzelmileg hozzá közelálló személynek a felelősségre vonását hozták további tagadása esetére szóba, vagy ezt nem is mondták, csak kikérdezésre előállították a beteg feleségét.⁷⁸

Nem fenyegetés egy kihallgató részéről pusztán az, hogy goromba hangnemen teszi fel a kérdéseket; az sem, ha kérdései szóhasználatuk szerint is abból a feltételezésből indulnak ki, hogy a kihallgatott bűnös; vagy ha kifejezésre juttatja, hogy a kihallgatott állítólagos hazudozása miatt türelmetlen. Az sem, ha azt mondja, hogy a nyomozók biztosítják – vagy, hogy már biztosították – a szükséges bizonyítékokat, és így a gyanúsítottat elítélik majd, akár tagad, akár nem, avagy hogy ha akarja, csak ragaszkodjon a „meséjéhez” és kockáztassa, hogy elítéljék és kivégezzék. Az a pusztá tény sem fenyegetés, hogy a kihallgatónál fegyver van.⁷⁹

Igazmondást javasolni, vagy igazmondásra kérni a gyanúsítottat soha nem volt tilos. Egyes bíróságok érvénytelenítésre okot adó *ígéretnek* minősítették, ha a kihallgatott olyanokat mondott, hogy „*jobb lenne magának, ha beismer-*

né”, vagy „maga járna jobban, ha megmondaná az igazat”, s ezért ezeket a fordulatokat tanácsosnak tartják kerülni.⁸⁰

A fenyegetés voltaképpen egy baljós ígéret, aminek közeli rokona az előny ígérete. A *Bvp. 135. §-a az ígéretet, a biztatást és az ámitást egyaránt tiltotta, ezek tehát 1900. január 1. és 1952. január 1. között – bár büntetőjogi tilalomban nem ütköztek – jogellenesek voltak.* Manapság azonban hazai jogunkban nincs kifejezett tételes jogi alapja annak, hogy „törvényellenes”-nek nevezzük őket, s az előny megszerzésének reménye (bizakodás, optimista várakozás) és a fenyegetés keltette félelem közötti hasonlóságot sem lenne könnyű kimutatni.⁸¹ A „tisztességes eljárás” általános eljárásjogi követelményével azonban – nézetem szerint – nem egyeztethetők össze, s ezért jogellenesek.

Az Egyesült Államokban sem minden ígéret tilos. A határvonal az, hogy az ígéret alkalmas-e egy hamis beismerést kiváltani. Az olyan „ígéret”, hogy: „*Ha beismeri, amit elkövetett, megkönnyebbül a lelkiismerete, és jobban érzi majd magát; de ne ismerjen be semmi olyat, amit nem követett el*” – nem tilos.

Tilosak azok az ígéretek, amelyek azt helyezik kilátásba, hogy ilyen vagy olyan vallomás esetén a gyanúsított megmenekülhet a büntetéstől, vagy enyhébb büntetésre számíthat, szabadlábra helyezik, vagy megszüntetik ellene az eljárást, elejtik a vádat, avagy kegyelmet kap. Azt ígérni, hogy ha egy bűncselekményt vagy egyes bűncselekményeket beismer, a másik vagy a többi miatt nem emelnek vádat, ugyancsak tilos, még abban a formában is, hogy a kihallgató az eredményt nem ígéri biztosra, csak azt mondja, hogy ennek érdekében „minden tőle telhetőt megtesz”.⁸²

Az erőszak, a fenyegetés és az ígéret mint „törvényellenes” eszköz megítélésének szemléltetéséhez – hazai közzétett ítélkezési gyakorlat hiányában – külföldi példákra kellett fanyalodnom. A nálunk leggyakrabban jelentkező probléma megoldásához azonban az Egyesült Államokban mértékadó precedensek sem adnak közvetlen támpontot.

A büntetőeljárás jog előírásai és magának az eljárásnak nyilvánvaló logikája a gyanúsított vallomásától (beismerésétől vagy tagadásától) és az adott kriminalisztikai helyzettől függően olyan lehetőségeket rajzol ki, amelyek a gyanúsított szemszögéből nézve „előny”-nek, vagy – akár súlyos – „hátrány”-nak értelmezhetők.

Gondoljuk végig a következő kriminalisztikai helyzetet: a gyanúsított terhére szóló tanúvallomások arra mutatnak, hogy bűncselekményt követett el, de ő tagad. Ténybeli védekezésében elfogadhatónak látszó magyarázatot ad ugyan a terhelő vallomásokra is, de döntő elem e védekezésben egy új ténybeli mozzanat, amelyre bizonyítékként egy olyan új szereplő vallomása ígér-

kezik, akiről eddig szó sem esett, s aki a jelek szerint a gyanúsított érdekkörébe tartozik. A gyanúsított rá hivatkozik, mint olyan tanúra, aki az ártatlanságát igazolni tudja – tehát az illetőt nyilvánvalóan ki kell hallgatni, de azonnali elérhetősége és a lakcíme ismeretlen. A gyanúsított elmagyarázza ugyan, hogyan lehet a tanú lakását megtalálni – de mindebből a kihallgató számára kézenfekvő veszélynek mutatkozik, hogy mire e vallomás alapján megtalálja őt, a gyanúsítottnak bőségesen lesz ideje arra, hogy érintkezésbe lépjen vele, arra viszont nincs garancia, hogy a tanú a gyanúsított kérésére sem lesz hajlandó hamis vallomást tenni. Hasonló lehetőségek természetesen a tárgyi és okirati bizonyító eszközökkel kapcsolatban is előfordulhatnak.⁸³

A – különösen többnyire analóg részecselekmények sorozatából álló – kiterjedt korrupciós, vagyon elleni, intellektuális és gazdasági bűncselekmények nyomozásánál a rendszerinti kriminalisztikai kiinduló helyzet az, hogy a hatóságnak csak többé-kevésbé helyes elképzelései vannak a bűnös tevékenység terjedelméről, az elkövetési módokról, a részt vevő személyek köréről és a bizonyítási lehetőségekről. A bizonyítási eszközök tipikus lelőhelye az érintett intézmény vagy gazdasági társaság iratanyaga, illetőleg számviteli nyilvántartása. Ezekben azonban nem ritkán időigényes eligazodni, és rájönni, hogy az elkövetés konkrét módja folytán milyen típusú okmányok, illetőleg számviteli adatok és bizonylatok szolgálhatnak bizonyítékul. A gyanúsított(ak) viszont ezzel eleve tisztában van(nak), s a munkahelyi kapcsolata(i) révén még akkor is képes(ek) lehet(nek) a potenciális bizonyító anyagot manipulálni, ha személyesen nem mehet(nek) be az intézmény, gazdálkodó szervezet objektumaiba.

Ilyen helyzetben a bizonyítás meghiúsításának vagy veszélyeztetésének elhárítása végett az előzetes letartóztatás *lege artis* ugyanúgy magától értődik, mint a sebészetben a műtét előtti bemosakodás.

A tisztességes eljárás követelménye az, hogy a nyomozó hatóság biztosítsa a gyanúsított számára azoknak a – helyzetére és kilátásaira vonatkozó – tudnivalóknak az ismeretét, amelyek nélkül nem hozhat a realitásokkal összhangban lévő, racionálisan megalapozott döntést.

Így ilyenkor a kihallgatónak azt kellene tehát mondania: *„Ténybeli védekezésének hitelt érdemlő ellenőrzése érdekében arra az időre, amíg az ön által megnevezett tanút megtaláljuk és kihallgatjuk, önt őrizetbe vesszük.”* De ha erre a gyanúsított azt feleli: *„akkor inkább most azonnal megmondom az igazat”* (aminek az lenne adott helyzetben a jelentése: „beismerő vallomást teszek”), mondhatja azt, hogy most nem kíváncsi rá? Bizonyára nem! Ha a

gyanúsított állja a szavát, a vallomás jegyzőkönyvbe vétele után már nincs ok a személyi szabadság elvonására, tehát el kell a gyanúsítottat engedni.

Am mivel védekezhet a kihallgató, ha a gyanúsított útközben összebeszél a tanúval, majd otthon azonnal megírja a kényszervallatás miatti feljelentést, mondván, hogy tagadással párosult ténybeli védekezésére válaszul őrizetbe vétellel fenyegették, s ezért ismert be?

Az őrizetbe vételnek nincs igazi alternatívája. Nem okos dolog viszont a tagadást, mint az őrizetbe vétel egyik okát szóba hozni, és a döntést olyan módon kell közölni, hogy még látszólag se nyíljon alkura lehetőség.⁸⁴

A sorozatos intellektuális stb. bűncselekmények miatt indított ügyekben a helyzet még kényesebb, mert nemcsak az őrizetbe vétel és letartóztatás elrendelése, mint fenyegetés, hanem a későbbi kihallgatásokon a szabadlábra helyezés kilátásba helyezése, mint nyílt vagy burkolt ígéret is keltheti a kényszervallatás látszatát. Még nagyobb tehát a jelentősége a kényszerintézkedés pontos és szakszerű megindolásának. Célszerű körvonalazni azt a reménybeli bizonyítási anyagot, amit a kollúzió érinthet, azokat a tényeket, amelyek a veszélyt valószínűsítik, és azokat a nyomozási cselekményeket, amelyek ennek kizárása érdekében szükségesek, utána pedig semmit nem beszélni a nyomozás állapotáról és a kényszerintézkedés feloldásáról. A gyanúsított ugyanúgy figyeli a kihallgató metakommunikációját is, és ugyanúgy a saját szempontjai szerint igyekszik értelmezni azt is, meg a szavait is, mint a kihallgató az övéit. Minden információt ebben az összefüggésben „*dekódol*”, s így tág tere van a szavak, célzások és gesztusok félreértésének vagy félremagyarázásának.⁸⁵

A kihallgatási taktikai szokványos és megengedett módszerei általában tényleg pszichológiai manipuláción alapulnak, de Amerikában gazdag a gyanúsított félrevezetésére, megtévesztésére alapozott – a „*lerohanás*”-hoz, vagy a „*legendák megengedése*”-hez hasonló modellszerű eljárás módba nem foglalt – egyedileg alkalmazható fogások, trükkök tárháza is. Ezek megengedhetőségét azon az alapon kell elbírálni – mondta az Egyesült Államok Szövetségi Legfelsőbb Bírósága –, hogy a csel vagy megtévesztés nem olyan természetű-e, amely alkalmas hamis beismerést kiváltani. Ennek megítélésében nálunk sokkal nagyvonalúbbak.

Nem tilos – akárcsak nálunk – a meglévő bizonyítékok mennyisége és minősége felől hamis benyomást kelteni a beismerés érdekében, s elhitetni a gyanúsítottal, hogy több bizonyíték van, mint amennyi ténylegesen a hatóság rendelkezésére áll.⁸⁶ Még olyan megtévesztő műveleteket sem minősítenek megengedhetetlennek, mint nem létező bizonyítékokra – például a gyanúsi-

tott helyszínen talált ujjnyomaira, bűntársa beismerő és terhelő vallomására – történő hivatkozás. A nyomozó kiadhatja magát a gyanúsított előtt letartóztatottnak, s mint cellatárs, kicsalhat belőle [bizonyítékul felhasználható (!)] beismerő nyilatkozatot.⁸⁷ Hasonlóképpen elfogadható ott az olyan szóbeli beismerő nyilatkozat is, amelyet a gyanúsított a magát barátjának kiadó – tehát hivatalos minőségét leplező – nyomozó előtt tett. Azt azonban, amit védői minőség színlelése útján csaltak ki, elvetették.⁸⁸ Elfogadták nyomozási fogásként, hogy egy nyomozó a szemtanú szerepét eljátszva „azonosította” a gyanúsítottat, vagy egy feljegyzést, mint a bűntársa beismerő nyilatkozatát, mutatták neki.⁸⁹

Nálunk a hamis, ál, vagy nem létező bizonyítékoknak a kihallgatásokon való, „taktikai célú” emlegetését évtizedek óta ellenezték, és ma már – úgy gondolom – gyakorlatban ritkán fordulhat elő.⁹⁰

Ezek a „fogások” az amerikai gyakorlatban mindennaposak; elfogadásuk „[a]nnak bölcs beismerése, hogy ilyen módszerek is szükségesek a bünygyi nyomozásban az olyan bűncselekmények felderítéséhez, amelyekben nincsen más megfelelő bizonyíték, mint a beismerés”⁹¹.

Az utóbbi évtizedek hazai szakirodalmában a babonás hiedelmekre alapozott fogások ismertetésével nem találkoztam. Régebben azonban nálunk is volt rá példa.

A dél-alföldi betyárvilág felszámolására a szegedi várban 1869-ben felállított különleges nyomozó hatóság fő vizsgálóbírája, Laucsik Máté például a számos más súlyos bűncselekménnyel gyanúsított Bajdor Jánosról azt feltételezte, hogy Bodri Péter bugaci juhászt és fiát – akiknek nyoma veszett – egy társával meggyilkolta, majd nyájukat elhajtották. Erre azonban nem volt bizonyíték. Miután Laucsik megtudta, hogy Bajdor rendkívül babonás, egyszer éjfél tájban elővezettette őt a szobájába, ahol égő gyertyák között állt egy feszület, és felmutatott egy kötélrészletet azzal, hogy „ez Bodri Péter nyakáról való”, majd hozzátette: éjfélkor megjelent előtte Bodri Péter szelleme, elbeszélte, hogy miként ölték meg, és a kötelet ő adta át azzal a kéréssel, hogy kössék Bajdor nyakára, és addig ne vegyék le, amíg a bűnét be nem vallotta; addig pedig minden éjfélkor kísérteni fog a börtönben. Ezzel a kötélrészletet a gyanúsított nyakára kötötte és elvezettette őt. Arról gondoskodott, hogy a fogoly az óratűéseket hallja, s valóban, mikor éjfél ütött az óra, Bajdort a kormosötét zárkájában olyan félelem lepte meg, hogy látni vélte áldozata szellemét, rimánkodott neki, hogy ne bántsa, s könyörgött, hogy vezessék a vizsgálóbíró elé, mert vallani akar.⁹²

Már a XX. századból való egy másik – szakirodalomban olvasható – példa: Belorussziában a falusi lakosság körében élt egy hiedelem, hogy a gyilkosság áldozatának a szemében a halála után is – mint egy fényképen – látható a gyilkos képe. Késő ősszel egy falusi asszonynak nyoma veszett, és a hatóságok az esetet eltűnésként kezelték, noha a lakosság körében élt az a vélekedés, hogy a férje tette el láb alól. A tavaszi olvadáskor a közeli folyóból előkerült egy holttest, amelyben az eltűnt tetemét ismerték fel. A híre a helyszínre érkezett a férj és a hozzátartozói is, s azzal keltettek feltűnést, hogy mindenképpen meg akarták nézni a holttest szemét. A vizsgáló – aki ezt észlelte, és ismerte a hiedelmet is – a férjnek azt mondta: a halott szemében ott a „fényképe”, mire a férj beismerő vallomást tett. Az esetet feldolgozó szerző azonban ezt erkölcsileg elfogadhatatlannak s ezért jogellenesnek minősítette.⁹³

Öreg nyomozókkal és ügyészekkel folytatott beszélgetések során hallottam – többnyire másod- vagy harmadkézből eredő – elbeszéléseket arról, hogy a gyanúsítottak babonás hiedelmeire is építettek a kihallgatásoknál, de ilyenell hivatali működésem során a gyakorlatban nem találkoztam.

A kétféle stratégia a mérlegen

Korábban már volt szó arról, hogy a kényszervallatással szemben a két nagy eljárásjogi rendszer eltérő stratégiát követ. Vegyük szemügyre, hogyan jelentkezik ez a napi gyakorlatban.

A kontinentális rendszerű országok eljárásjogi rendje nem egységes. Az eredeti rendszerben az előkészítő eljárás két részből állt: a rendészeti természetű *nyomozást* a bírói – tehát már büntetőeljárásnak tekintett – *vizsgálat* követte. A gyanúsított vallomását a nyomozó hatóság is jegyzőkönyvbe vehette, a bírói vizsgálat során pedig a vizsgálóbíró természetesen jegyzőkönyvet vett róla fel.⁹⁴ A (fő)tárgyaláson ezeknek a jegyzőkönyveknek a felhasználását a különböző országokban eltérően szabályozták, de általánosnak tekinthető, hogy a közvetlenség követelménye korlátokat szabott.

A *Bvp.* szerint a tárgyaláson a vádlotthoz csak a tanács elnöke intézhetett kérdést, más erre még indítványt sem tehetett. Ha a vádlott az előzetes eljárásban tett vallomásától lényegesen eltért, a tanács elnöke erre köteles volt figyelmeztetni, a kérdéses vallomásokat pedig ismertetnie kellett, illetve fel kellett olvasnia (olvasztatnia), és az eltérés okára magyarázatot kellett kérnie.⁹⁵ Lényegében ez a rendszer érvényes nálunk ma is, de a nyomozati jegyző-

könyvek felolvasása az 1960-as évektől – személyes tapasztalataim szerint – lényegesen szélesebb körűvé vált.⁹⁶

Ha a vádlott a tárgyaláson a beismerő vallomását – vagy annak egyik-másik részét – arra hivatkozással vonja vissza, hogy kényszer hatására tette, és bírói kérdésre beszámol az állítólagos kényszerítés tényszerű részleteiről, következik a kioktatás arról, hogy a hamis vád büntetendő cselekmény, nem törvényes eszköze a védekezésnek, stb.

Ha a vádlott kitart a bírósági vallomása mellett, a bíróság – többnyire egyéb lehetőség híján – megidézi tanúként a kihallgatót⁹⁷ (aki természetesen visszautasítja a kényszerrel kapcsolatos állításokat), s utána az ellentétes vallomásokat a bíróság „mérlegeli”. Ennek kimenetele előre megjósolható. A hamis váddal kapcsolatos kioktatás gyakorlatilag üres fenyegetőzés; én személy szerint nem emlékszem arra, hogy több évtizedes hivatali működésem idején akár csak hallottam volna olyan esetről, hogy a bíróság a tárgyalás közben, vagy utólag valaha is feljelentett hamis vád miatt valakit – bár az ilyen védekezéseket szinte soha nem fogadja el.⁹⁸

Az angolszász jogterületen 1912 óta nincsenek nagy különbségek a jogi szabályozásban. Ha a gyanúsított beismerő nyilatkozatot tett a nyomozás során, ezt a tárgyalást vezető bíró megkapja. A vádlott a nyilatkozatot a tárgyalás előtt írásban is visszavonhatja⁹⁹, de a tárgyalás napján a bíró meg is kérdezi¹⁰⁰, hogyan kíván a bűnösség kérdésében nyilatkozni. Negatív válasz esetén a bíró az indokai felől is meghallgatja, és dönt arról, hogy a visszavonást elfogadja-e.

Ilyenkor a tényállítások hitelt érdemlősége nem vizsgálat tárgya; a bíró csak arról a jogkérdésről határoz, hogy a vádlott által előadott tények *valóságuk esetén* erőszakot, fenyegetést, ígéretet, vagyis olyan tényezőt valósítanak-e meg, amelyekre tekintettel a *confession* nem fogadható el. Ha igen, nekilátnak az esküdtszék összeállításának.

Ellenkező esetben a vádlottat egy alakszerű bírói meghallgatáson a *confession* alapján bűnösnek nyilvánítja és kiszabja a büntetést, a vádlott pedig ez ellen jogorvoslattal élhet. A jogorvoslati eljárás tárgya az, hogy a beismeréssel szemben felhozott ellenvetések elegendő *jogi* alapot adtak-e volna a *confession* elutasítására. Az ilyen vita az Egyesült Államokban (elvileg) egészen a Szövetségi Legfelsőbb Bíróságig eljuthat.

Az esküdtszéki tárgyaláson a vádló vagy tudja bizonyítani a vádat – s ilyenkor a vádlottat elítélik –, vagy nem. Az utóbbi esetben az esküdtszék felmentő verdiktet hoz.

A tárgyaláson először a „*vád ügyét*” tárgyalják; a vád képviselője ismereti a vádat, és bemutatja a bizonyítékait. Miután ezzel végeztek, a védelem terjesztheti elő a tényekre vonatkozó – és az eddigiekhez képest bizonyítást igénylő – verzióját, a „*védelem ügyét*”, amelyre vonatkozó bizonyítékait is be kell mutatnia. Ha a vád bizonyítási eljárása nyomán a vádlott és védője tart az elítéléstől, a védő tanúnak hívhatja a vádlottat is, aki jogosult *tanivalomást* tenni és elmondani, hogy szerinte mi történt. Ilyenkor a vádló a *keresztkérdés* keretében előveheti a *confession* és azt felhasználhatja¹⁰¹ *impeachmentre*, vagyis a vádlott szavahihetőségének megkérdőjelezésére. A bizonyítás végeredményét, az elhangzó vallomások bizonyító erejét az esküdszék méri össze, de a *confession* önkéntessége felől az esküdszék nem külön, hanem csak közvetve, a bizonyítás összeredményének egyik összetevőjeként dönt.

Mindkét rendszerben a tárgyalás végén a ténymegállapításra hivatott bírói szerv – az ítélkező bírói tanács vagy egyesbíró, illetőleg az esküdszék – dönt tehát érdemben a beismerő nyilatkozat/vallomás vitatott önkéntességéről, s ezt természetesnek, sőt akár megnyugtatónak is lehetne nevezni.

Megfogalmazhatunk azonban nyugtalanító gondolatokat is.

A kriminalisztikában közhelynek számít, hogy a beismerő vallomást ellenőrizni kell – vagyis be kell szerezni az eseménysorozatnak azokra az elemekre vonatkozó bizonyítékokat is, amelyeket csak a beismerő vallomásból ismert meg a nyomozó hatóság; amelyek tehát megerősítik azt, hogy a beismerő vallomásban a gyanúsított igazat mondott. Ez érvényes mind a ténylegesen önkéntes, mind a kikényszerített beismerő vallomásokra – bár az utóbbiakról, természetesen, nem esik szó a tankönyvekben. Mi az esélye ilyenkor a visszavonás sikerének, jóllehet anélkül a hatóság talán soha nem jutott volna e bizonyítékoknak a nyomára?¹⁰² Ez, természetesen, csak annyit jelent, hogy a valódi bűnös számára a beismerés visszavonásának egérútja lezárult, a kényszervallatás kérdése szóba sem kerül, s a beismerő vallomásnak az elítélésben közvetlen szerepe nem lesz, hiszen a kontinentális rendszerű közvetlen tárgyaláson a bíróság előtt élőszóban tesz beismerő vallomást. *A kényszervallatás azonban bűncselekmény volt, s ennek folytán a lappangó bűnözést fogja gyarapítani.* Kétes értékű bizonyíték tehát az igazságügyi statisztika¹⁰³ a nyomozati kihallgatások törvényes voltára. A kényszervallatás elhanyagolható statisztikai gyakoriságára eleve kézenfekvő magyarázat a bűncselekmény törvényi tényállásának megfogalmazása. A normatív elemek viszonylagos sokasága és ezek bírósági értelmezésének hiánya miatt – szerintem – a szöveg jelentése nem is kellően világos.

De kétes értékű ebből a szempontból a bűnüldözési statisztika is, amely külön-külön kimutatja a beszámolási időszakban feljelentett, nyomozás, illetőleg vád tárgyává tett kényszervallatások számát.

A feljelentések sem gyakoriak. Kitől várható, hogy feljelentést tesz? Elsősorban nyilvánvalóan arra a gyanúsítottra gondolhatnánk, akit kényszervallattak. Ám, ha a bűnöst kényszerítették beismerésre, maga is tudja, hogy rajta nem segít az, ha a kihallgatóját feljeleníti, tehát nem fog sietni a feljelentéssel. Ha a kényszernek sem engedett, bizonyos fokig más a helyzet. Lehetnek olyan megfontolások, amelyek feljelentés tételére ösztönzik – például, hogy ezzel még inkább elhárítsa a gyanút magáról –, de eszébe juthat a szólás is: „*akinek vaj van a fején, ne sétáljon a napon*”. A feljelentése nyomán – ezt tudja – ismét előkerül az „*ő ügye*”, és mi garantálja, hogy nem találunk valamit épp öllene? Ez a kockázat valószínűleg eltántorítja attól, hogy a kellemetlen élményekért elégtételt keressen.

Ha ártatlant kényszerítenek beismerő vallomásra, azzal szokás vigasztalni, hogy „majd a bíróságon...”; ott azonban azzal kezdik, hogy „*Elohvasta a jегyzőkönyvet? Ön írta alá?*” – majd kioktatják a hamis vád büntetendőségéről, amit nyilván úgy él meg, hogy nem hisznek neki, hazugnak tartják. Ha felmentik, örül, s nem keresi az alkalmat arra, hogy ismét kihallgatásokra jár hasson, ha elítélik, többnyire feladja a reményt, és nem feszegeti tovább a dolgot. Ha pedig az ártatlant nem sikerül beismerő vallomásra kényszeríteni, vagy tesz feljelentést, vagy nem; tény, hogy kevés ember szeret hatóságokhoz járni.

Feljelentés várható – elvileg – a kényszervallató kollégáitól, de ez ellen hat a testületi szellem; a hivatali előjárótól, akik viszont csak vagy véletlenül értesülhetnek az esetről, vagy – a kollégákhoz hasonlóan – bűnrészesség vádjától vagy egyéb vádtól tarthatnak, továbbá itt is hat a testületi szellemből eredő gátlás.

Marad a bíróság, és végül az ügyészség.

A bíróságon a vádlott előadhatja a vele – állítólag – megeseett kényszervallatást. A bíróság azonban általában nem nagyon fogékony az ilyen – a nyomozás során tett beismerővallomás-visszavonást jelentő – elbeszélések iránt. Ez annyiban érthető, hogy a tárgyalás aligha alkalmas a kényszervallatást panaszó állítások megtörténtének meggyőző tisztázására. A vádlottnak nyilvánvaló jó oka van, hogy egy beismerő vallomást visszavonjon, amikor már tisztában van azzal, hogy milyen egyéb bizonyítékok szólnak ellene. Hiheti, sőt, akár tudhatja, hogy ha a bíróságnak az ő beismerő vallomása iránti bizalmát sikerül megingatnia, akár felmentésben is reménykedhet. A kihallgató

visszautasítja a vádakat – de ez is természetes; nem köteles önvádolásra. Kívülálló tanú rendszerint nincsen, a kihallgató tanúként esetleg kihallgatott (vagy számításba jövő) kollégáinak vallomása előre tudható – s e mellett ott van a legtöbb kihallgatáson a védő is. A bíróság tehát vagy hisz a vádlottnak, vagy nem. Ha nem hisz, oka sincs kényszervallatás miatt feljelentést tenni, de ha netán hajlik arra, hogy higgyen, akkor sem szokott.¹⁰⁴

A kényszervallatási ügyek az ügyészszégi nyomozás kizárólagos hatáskörébe tartoznak.¹⁰⁵

Az ügyésznek hivatásbeli kötelessége az emberi jogok minden megsértése – így a kényszervallatás – ellen fellépni, s a hivatásra vonatkozó előírások kifejezetten tiltják, hogy törvényellenesen szerzett bizonyítékra vádat alapozzon.¹⁰⁶ Joga van a nyomozási kihallgatásokon jelen lenni – de természetesen, hogy az ő jelenlétében még az sem alkalmazna kényszert vagy fenyegetést, aki egyébként hajlana erre. Így közvetlen tudomást csak véletlenül – a bűnbe eső kihallgató óvatlansága folytán – szerezhetne. Egyébként – bár fogdaellenőrzést is végezhet – hasonló helyzetben van, mint a bíró; a terheltet kihallgathatja a vádemelés előtt a nyomozás idején is, a nyomozás befejezése után is, de az állítólagos kényszervallatásról csak tőle értesülhet. Ha az ügyész – akár „külső” feljelentésre, akár hivatalból – gyanút fog, hogy kényszervallatás történt, nyomozást indít. Az anyagi büntetőjogi sajátosságok, valamint a nyomozási szituációk súlyos bizonyítási nehézségeket okoznak, aminek következtében nem gyakori a vádemelés.

Az angolszász stratégia – mint láttuk – a kényszervallatásnak nem az üldözésére, hanem általában a kikényszerített beismerő nyilatkozat bizonyításbeli felhasználhatóságának visszaszorítására (és ezzel a kikényszerítés céltalanná tételére) épült, és régóta meghatározó elvként írták elő, hogy csak az önként tett beismerő nyilatkozat használható fel. Láthattuk azonban azt is, hogy az Egyesült Államok társadalmának összetétele, történelmi körülményekből eredő különös belső törésvonalai és az ebből fakadó szemléleti különbségek az esküdtzéki döntésekben milyen eredményt hoztak. Ezek – és a szakirodalomban fellelhető közzétett döntések – legalábbis számomra azt sugallják, hogy a vallomások önkéntességéről szóló vitákban az esküdtzékétől nem nagyon lehetett olyan döntést remélni, amelyet az Amerikában ma irányadónak hirdetett felfogás igazságosnak tartana.

Az 1930-as, de különösen az 1960-as évektől azonban, amikor a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság az addig inkább csak írott szabályként létező kényszervallatási tilalom eljárásjogi következményét, a jogellenesen szerzett bizonyíték felhasználásának tilalmát – nyilvánvalóan a „*mérgezett fa*

gyümölcse is mérgezett” doktrínával kombinálva – erőteljesebben érvényesítette, lényeges változás következett be. „A Miranda-precedens révén az Earl Warren vezette Szövetségi Legfelsőbb Bíróság félreérthetetlen üzenetet küldött a rendőrségnek, az ügyészségnek és az elsőfokú bíróságoknak arról, hogy nem tűri tovább a »kemény kéz« módszereket”, és ha az 1960-as évtized közepén az amerikai rendőrök már mértéktartóbbak és törvénytisztelőbbek voltak is, mint korábban bármikor, a harmadik fokozatú vállalatok utolsó maradványait a *Miranda*-precedens törölte ki az amerikai gyakorlatból.¹⁰⁷

Ezt a precedenst a rendőrség ellenségesen fogadta. Úgy vélték, hogy gátolni fogja az eredményes munkát, de ezt az aggályt a gyakorlati tapasztalatok már az első néhány év után megcáfolták, a Legfelsőbb Bíróság pedig később – a konzervatív szemléletváltás ellenére is – kitartott a precedens mellett. Így 1996-ra a rendőrségen összességében egy gyökeresen más szemlélet vált jellemzővé. Mi történt?

Korábban már szó volt arról, hogy a *Miranda* ösztönzésére kifinomultabb kihallgatási módszereket fejlesztettek ki, módosításokat vezettek be a kiképzésben és a továbbképzésben, valamint sokat fejlődött a büntügyi technika is.

„A BAI¹⁰⁸ a kihallgatót két lábon járó poligráffá változtatta azzal, hogy a megítézésre vonatkozó szubjektív előérzéseket tudományos megállapítások legális köntösébe öltöztette, a »9 lépés«¹⁰⁹ pedig a kihallgatókat kiképzzi a befolyásolás, a manipuláció és a rábeszélés olyan alkalmazására, amellyel a gyanúsított ellenállását módszeresen felőrölhetik és beismerésre indíthatják őt.”¹¹⁰

A legfontosabbnak mégis azt tartom, hogy nemcsak a szervezetek, az intézmények és az intézményes módszerek, hanem személy szerint az egyes rendőrök, detektívek és ügyészek¹¹¹ is sikeresen alkalmazkodtak a precedensben támasztott követelményekhez; megváltozott a gondolkodásmódjuk.

„A *Miranda* a bibliánk” – mondta egy detektív Richard A. Leónak; egy másik így beszélt: „Bár bírói döntések tucatjai, sőt, lehet, hogy százai finomították már, a „N° 1. mégis a *Miranda*-precedens maradt, arra kell összpontosítani. Arra kell gondolni: »törvényes confessiont akarok?« És arra, hogy mit figyel majd a bíróság. Hallottam történeteket arról, hogy a *Miranda* előtt az ember csak bement, s mint a filmekben: addig izzasztotta a fickót, amíg nem mondta azt, amit kívánt tőle. A filmekben ezzel nem hagynak fel, de huszonhét évi szolgálatom alatt itt mást nem láttam, csak a *Mirandát*. Fogalmam sincs arról, hogyan volt előtte.”

Egy vezető szerint, aki korábban gyilkossági nyomozó volt: „A *Miranda* már annyira intézményesült, hogy ténylegesen nem akadályozza a munkát. A detektívek megértették, nem akarják sem megkerülni, sem kijátszani; egyszé-

rően dolgozni akarnak vele. [...] A Miranda nemhogy gátolná, hanem valószínűleg javította a munkánkat. Jobb fazont adott. Jobb megvilágításba helyez bennünket szakmai szempontból az ügyészség és az ügyvédi kar szemében, s ami a legfontosabb – és ennek fontosságát nem tudom eléggé hangsúlyozni – az esküdtszék, a ténymegállapítók szemében. Azok szemében, akikben jó benyomást akarunk kelteni.”¹¹²

Összegezve tehát azt mondhatjuk, hogy a stratégiának mindkét rendszerben eleme a *kényszervallatás tiltása*, a tilalom megsértésével szerzett beismerő vallomásnak a bizonyítékok köréből való *kizárása*, a védekezési lehetőségekre és a védelemhez való jogra történő *kioktatás*, és a *védő közreműködésének lehetővé tétele* a kihallgatáson. A szakirodalom arról tanúskodik, hogy angolszász jogterületen ezek az előírások – ha nem is mindenütt egyformán – a mindennapi nyomozó hatósági gyakorlatban érvényesülnek és a detektívek szemléletében is meghatározóvá váltak. Ebben talán a legfontosabb szerepe a kizárási szabály következetes és kíméletlen érvényesítésének volt, mert a kihallgató szempontjából értelmetlenné tette a tilalom megszegését.

A napi tapasztalatok arra mutatnak, hogy a helyzet nálunk is sok szempontból hasonló. Nem tartom azonban elhanyagolhatónak azt a különbséget, hogy nálunk a „tisztességes eljárás” követelményei megsértésének releváns formái és módszerei – a kényszervallatás anyagi büntetőjogi tilalmától eltekintve – nincsenek operacionalizált fogalmakban körülírva, s ennek folytán a kizárási szabály érvényesítése sem követhető nyomon.

A védőnek a kihallgatási jelenléte fontos ugyan, de nem old meg minden gondot. Igaz, a védő jelenlétében erőszakot alkalmazni, vagy nyíltan fenyegetőzni több, mint kockázatos lenne, de a gyanúsított első kihallgatásán általában csak meghatalmazott védő szokott részt venni, ez pedig az esetek elenyésző kisebbsége. Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a védő számára sem a rendőrségi objektum, sem annak légköre nem *annyira* idegen, mint a gyanúsított számára. A „fenyegetés” elvont fogalmában szereplő „*súlyos*”, „*hátrány*”, „*komoly*” és „*alkalmas*” szavak sem feltétlenül ugyanazt jelentik neki, mint – a szubjektív implikációk folytán – a védencének.¹¹³

„Akit a rendőrök az otthonos környezetéből a rendőrségre hurcolnak, ahol ellenséges erők veszik körül, és a rábeszélés fentebb leírt [ahogy korábban olvasható: »pszichológiai manipuláción, megfélemlítésen és megfélemlítésen alapuló« – B. E.] technikáját alkalmazzák vele szemben, nem érezheti magát másként, mint hogy nyomással akarják szóra bírni” – olvasható a *Miranda* indokolásában. Ez az empátia büntetőeljárás jogunkból – ma már valószínűleg orvosolhatatlan jogtörténeti okból – hiányzik.

A kontinentális büntetőper a napóleoni Codé d'Instruction Criminelle alapján alakult ki. A vizsgálat eredetileg kötelező volt a bűnügyekben, s azt bíró – a vizsgálóbíró – végezte, akiről elképzelhetetlenek tartották, hogy kényszerrel „vallasson”, hiszen az inkvizíció emléke még friss volt.¹¹⁴ A kontinentális bűnperben a beismerő vallomás alkalmazásával szembeni ellenvetés – az antik római perjogi fogalomrendszernek megfelelően – „kifogás” (*exceptio*), s ezért érvényes rá a római jogi szabály: „*exceptio reus fit actor*”¹¹⁵. *A vádlottnak ebben az eljárásjogi státusban, közhatalmi jogosítványok nélkül kellene a tárgyaláson – amely erre kevésbé alkalmas keret – egy olyan büntetendő cselekményt bizonyítania, amelynek a bebizonyítására a professzionális nyomozó hatóságok is csak elvétve képesek.*

Az angolszász perjogi felfogás szerint viszont a beismerő nyilatkozattal a vád értelemszerűen az *önkéntes beismerés* nem vitatott tényét kívánja bizonyítani, de az okirat önmagában csak a *beismerést* bizonyítja; ha annak önkéntes voltát kétségbe vonják, azt – a *Miranda* szerint – a vádlónak kell *ésszerű kétséget nem hagyó módon* bizonyítania.

Ismételten hangsúlyozom: nem állítom azt, hogy akár nálunk, akár másutt, ahol a kontinentális büntetőeljárás jog uralkodik, a kényszervallatás gyakori, vagy gyakoribb, mint az angolszász jogrendszerekben. Érzékeltetni szeretném viszont azt, hogy a beismerő vallomások vagy nyilatkozatok önkéntes és kényszermentes voltát illetően meggyőzőbbek az *e tárgyban hozott egyedi bírósági határozatok*, mint a kényszervallatás büntetettére vonatkozó statisztikai gyakorisági mutatók, vagy a nyomozás során tett beismerő vallomását visszavonó vádlott perében szokásos módon, a bizonyítékok ítélethozatali mérlegelésébe burkolt döntések.

A beismerő vallomás és a kényszervallatás anyagi büntetőjogi, büntetőeljárás jogi, kriminalisztikai és kriminológiai szemszögből egyaránt rendkívül összetett és bonyolult probléma.¹¹⁶ A hazai szakirodalomban – szerintem – nincsen ezzel arányban a feldolgozottsága.

Még annyit mindehhez: az a hosszú történet, amit itt áttekintettem, önmagában is mutatja, hogy a büntetőeljárás jogok – benne a védekezési szabadság – hatékony érvényesülését csak a bíróságok következetes gyakorlata képes biztosítani, s ezért a bírák felelőssége e téren óriási. A bírói szerepfelfogás szempontjából érdekes gondolatot fogalmaz meg az Augsburgi Egyetemnek a kelet-közép-európai jogrendszereket is kitűnően ismerő professzora.

Rámutat arra, hogy a XX. század második felében – főként az angol-amerikai jog hatására – az európai alkotmányjog elmélete azzal gazdagodott, hogy a bíró igazi „*harmadik hatalom*”, s funkciója az is, hogy az egyént véd-

je a végrehajtó hatalom illetéktelen nyomásával szemben. Így folytatja: „Az európai országok felsőbbíróságainak és az Emberi Jogok Európai Bíróságának közzétett határozatai bizonyítják, hogy hatékonyan gyakorolják ezt az új funkciót, és az európai országokban látható az egyéni jogok védelmének humanizálása felé mutató trend. Az alsóbb bíróságok mindennapi gyakorlata viszont más benyomást kelt. E bíróságokon a bírák az ügyész vagy a rendőrség által szükségesnek tartott kényszerintézkedéseket gyakran stempli módjára működve hagyják jóvá. E gyakorlat magyarázata az lehet, hogy az európai kontinensen a bírák – az angolszász világ bírói karától eltérően – közalkalmazottak, és egy karrier-hierarchiában működnek. Ezért nem készülhetnek még fel arra, hogy a szerepüket »alapjogi bírói« feladatként – vagyis az állampolgár és a végrehajtó hatalom közötti hatékony védőernyőként – lássák el, még mindig az állam képviselőinek tarthatják magukat.”¹⁷

LÁBJEGYZETEK

- 1 John Langbein: *Prosecuting Crime in the Renaissance England, Germany, France*. Harvard University Press, Cambridge, 1974, továbbá Mireille Delmas-Marty – John Spencer: *European Criminal Procedures*. Cambridge University Press, New York, 2008) műveire hivatkozva Fantoly Zsanett rámutat: erre az eseményre vezethető vissza a kontinentális és az angolszász eljárásjogi fejlődés útjainak szétválása. A bizonyítás terén keletkező űrt a kontinensen az inkvizíciónak az állami igazságszolgáltatásban rendszeresített változata töltötte be, Angliában viszont a bíró az elkövetési hely környékéről a lakosok egy csoportját megidézte és kötelezte, hogy eskü alatt válaszoljanak arra a kérdésre, amelyet Isten tenne fel nekik a próbákon: bűnös-e a vádlott, vagy sem. Ez volt a *bírósági próba* (*trial*). Ma is ez a neve – az egyéb bírósági ülésektől, a *hearing*ektől eltérően – az esküdtészi bizonyítási-felvételi eljárásnak, a *tárgyalásnak*. Ez az intézmény biztosította az akkuzatórius eredetű büntetőeljárás fennmaradását, így utat nyitott a mai esküdtészi tárgyaláshoz. Lásd Fantoly Zsanett: A büntető tárgyalási rendszerek sajátosságai és a büntetőeljárás hatékonysága. HVG-ORAC, Budapest, 2012, 35. o.
- 2 A kivallatást nem az önkényesség jegyében használták, és Franciaországban például csak végző eszközként alkalmazták – állítja Fantoly. Uo. 40. o. Ha a kötött bizonyítási követelmények miatt a bíró által vélt igazság – a vádlott tagadásával szemben – nem volt kimondható, „*megengedték*” a vádlottnak, hogy (mintegy ösztönzéseként az igazság be- vállalására) kivallatásnak vesse alá magát. A jogtudomány szerint „fél bizonyíték” – például egy tanúvallomás vagy egy megfelelő súlyosságú közvetett bizonyíték – elegendő volt a kivallatás kötelező elrendeléséhez. A cél nem egyszerűen a beismerés megszerzése volt; a kínzás hatására tett beismerő vallomás csak akkor volt figyelembe vehető, ha azt a tortúra befejezése után, kínzás nélkül is megismételte a vádlott. Ha ettől elzárkózott és a vallomását visszavonta, a vallomás érvénytelenné vált. Ám a tortúra előfeltételét jelentő, korábbi bizonyítékok érvényesek maradtak, tehát a tortúrát ilyenkor meg kellett ismételni. Ezt később betiltották, viszont a tanúk kivallatását is megengedték. Uo. 41. o.
- 3 Például Franciaországban 1788-ban, Poroszországban 1754-ben, Bajorországban és Württembergben 1800-ban, Ausztriában 1776-ban, – lásd Fantoly Zsanett A büntető tárgyalási rendszerek és a büntetőeljárás hatékonysága. Kézirat. Szeged, 2012, 44. oldal. Magyarországon a *Praxis Criminalist* [az Alsó-Ausztria részére készült törvénykönyv (*Ferdinanda*) latin fordítását] a Werbőczy-féle *Tripartitum* 1694. évi kiadásában Kolonits bíboros függeléként közzétette, s ennek hatására az

- ügynevezett „sommás eljárásokban” a kivallatást eleinte széles körben alkalmazták, de Mária Terézia 1776-ban megszüntette, végül 1791-ben betiltották. Lásd Angyal Pál: A magyar büntetőeljárás jog tankönyve. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1915, I. kötet 29. o.; Eckhart Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Politzer Zsigmond és Fia Jogi Könyvkereskedés Kiadása, Budapest, 1946, 386. o.; Tóth Mihály (szerk.): Büntető eljárásjog. Harmadik, átdolgozott és hatályosított kiadás. HVG-ORAC, Budapest, 2009, 33. o.
- 4 Az „inkvizíció” szó a köznyelvben szinte azonos értelmű a „kínzás”-sal, sőt a köznyelvben használatos „felszigáznai” ige, vagy a „körömszakadtáig” képletes kifejezés is egyfajta kínzási módszerre utal.
- 5 Az angol jogfelfogás szerint elítélni csak azt volt szabad, aki „*perbe bocsátkozott*”, tehát nyilatkozott a vádra, és vagy bűnösnek vallotta magát, vagy tagadott. Ezt, persze, a vádlott is tudta, de azzal is tisztában volt, hogy bármit mond, elítélik. Ezért nem bocsátkozott perbe; nem válaszolt a vádra, s ekkor alkalmazták azt a módszert, hogy nagy súlyokat tettek a mellkasára, míg a bordái nem roppantak össze. Ha ilyenkor hang jött ki a száján, azt a bírák „értelmezheték” akár „*guilty*”-nek, akár „*not guilty*”-nek, így a vádlott örököseinek egyetlen esélyük az örökségre az volt, hogy a vádlott hangtalanul hal meg, mert akkor nem volt kimondható az elítélés és az elkobzás. A hütlenségi perek azonban a *Star Chamber*, vagy a *High Commission* bírósága előtt folytak, s nem váltak az igazságszolgáltatás egészére jellemzővé.
- 6 Fantoly Zsanett: i. m. 68. o.
- 7 David Cairns: *Advocacy and the Making of the Adversarial Criminal Trial 1800–1865*. Clarendon, Oxford, 1998 című művére hivatkozva közli Fantoly Zsanett: Uo. 66. o.
- 8 Lásd Barry Hancock – John Jackson: *Standards for Prosecutors – An Analysis of the United Kingdom Prosecuting Agencies*. International Association of Prosecutors & Wolf Legal Publishers, Nijmegen, 2006, p. 17.
- 9 Lásd erről Joshua Rozenberg: *The Case for the Crown – The Inside Story of the Director of Public Prosecutions*. Equation, Wellingborough, Northamptonshire, 1987, p. 99.
- 10 Ez – sokak szerint a neves *leveller*, „Freeborn” John Lilburne 1637. évi perének folytán – a XVII. század végén már egy elterjedt, bevett „*common law*” jogosultság volt. Lásd Richard A. Leo: *The Impact of Miranda Revisited*. The Journal of Criminal Law & Criminology, vol. 86, no. 3, 1996, p. 629.
- 11 *Indictable Offences Act of 1848*.
- 12 *Prisoner’s Evidence Act of 1898*. Vö. Fantoly Zsanett: i. m. 80. és köv. o.
- 13 Az ismeretelmélet terminológiája ezt – a teljes (*abszolút*) igazsághoz viszonyítva – *relatív igazságnak* nevezi.
- 14 Lásd Erdei Árpád: *Mi az igazság?* In: Erdei Árpád (szerk.): *A büntető ítélet igazságtartalma*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 19. o.
- 15 Az 1951. évi III. törvény (a továbbiakban: Bp.) 167. § és az 1962. évi 8. számú törvényerejű rendelet (a továbbiakban: I. Be.) 212. § (2) bekezdése egyaránt kifejezetten kimondta, hogy a bizonyítási indítványnak helyt adó végzés ellen fellebbezésnek nincs helye. Az 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) 276. § (2) bekezdésének i) pontja ezt – a 268. §-ra utalva – a tárgyalás előkészítése során hozott végzésre korlátozza. A tárgyaláson a bizonyítási indítványokat az ellenérdekű fél ellenezheti, a bíróság döntése vagy hivatalból hozott intézkedése azonban nem fellebbezhető.
- 16 Mint később látni fogjuk, a – rendszerint okirati formában megjelenő – beismerés azonban önmagában csak azt bizonyítja, hogy a vádlott ilyen tartalmú nyilatkozatot tett, de azt, hogy igazat mondott – tehát a *benne olvasható tények valóságát* –, *nem*.
- 17 A híres amerikai jogtudós, Wigmore hangsúlyozta, hogy nincs belső összefüggés aközött, hogy a beismerő nyilatkozat felhasználható bizonyítékként, és hogy senki nem köteles önvádolásra. A beismerő nyilatkozat felhasználhatóságáról szóló törvény – amelynek hatálya nem korlátozódik a bíróság előtt tett kijelentésekre – csaknem egy évszázaddal később kelt, mint a *Bill of Rights* (az Egyesült Államok alkotmányának kiegészítő cikkelyeit tartalmazó törvény, 1791) 5. pontja, és a mentességi jo-

- got csak a bíróságra szánt nyilatkozatokra vonatkozóan deklarálta. Lásd Fred E. Inbau – John E. Reid: *Criminal Interrogation and Confessions*. The Williams & Wilkins Company, Baltimore, 1962, p. 141.
- 18 Lásd Angyal Pál: i. m. 29. o.
- 19 Idézi Tóth Mihály. Lásd Bócz Endre (szerk.): *Kriminalisztika*. BM Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2004, II. kötet, 852. o. [2004a]
- 20 Lásd Vuchetich Mátyás: *A magyar büntetőjog rendszere – II. könyv. Gyakorlati büntetőjog*. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007, 115., 116. o. A latin eredetű – amely Budán, 1819-ben jelent meg – *Király Tibor* fordította magyarra.
- 21 A leírt eljárást emlegették egyébként „*szelíd tortúra*” néven is. Uo. 105. o.
- 22 Ott ismerték fel állítólag, hogy ha a gyanúsított fejét a vastag párizsi telefonkönyvvel verik, nagy fájdalmat idézhetnek elő anélkül, hogy sérülést okoznának, vagy más nyomot hagynának.
- 23 Lásd Emanuel Henry Lavine: *The third degree – a detailed and appalling expose of police brutality*. The Vanguard Press, New York, 1930, p. viii. Az előszót James Henle, a The Vanguard Press akkori elnöke írta, hozzátéve: Lavine magas beosztású rendőrségi vezetők teljes bizalmát élvezte, és gyakran engedték be olyan kihallgatásokra, amilyenekről beszámol a könyvben.
- 24 Uo. 5. o.
- 25 A „harmadik fokozat” alkalmazása 1930-tól a Wickersham-jelentés, továbbá az 1930-as és 1940-es években hozott legfelsőbb bírósági döntések nyomán folyamatosan csökkent ugyan, de ezek a rendőri módszerek nem tűntek el az 1950-es és 1960-as évekre sem; ezt bírósági határozatok egész sora igazolja. A rendőri vezetők nyilvánosan tagadták ugyan, de a rendőrségi szubkultúra legitímálta az alkalmazásukat olyan helyzetekben, amikor a rendőr megkérdőjelezve érezte az autoritását, ha meg volt győződve a gyanúsított bűnösségéről; ha a gyanúsított alacsonyabb társadalmi helyzetű, alsóbb osztályú személy vagy visszaeső volt, valamint a különösen szörnyű (például gyermekek ellen elkövetett) bűncselekmények esetén. A XX. század második harmadában előfordulásuk már ritka, de az ország egyes részein, illetőleg egyes rendőrhatalóságoknál mégis aggasztóan rendszeresnek mondható volt. Lásd Richard A. Leo: i. m. 668. o.
- 26 *Luis Long* Bathgate Avenue 1851. szám alatti lakos. Lásd Emanuel Henry Lavine: i. m. 106. o. Ugyanő később levelet írt a tárgyalást vezető James M. Barret bírónak és valamennyi vádlottnak, amelyben ez áll: „*A letartóztatottak rendőri bántalmazása beismerő nyilatkozat kikényszerítése végett olyan gyalázat, amely miatt a felvilágosodott emberek világszerte csak biggyesztek a szájukat, ha alkotmányos szabadságjogainkkal büszkélkedünk.*” Uo. 107. o.
- 27 Az eset leírását lásd Emanuel Henry Lavine: i. m. IX. fejezet, a 101. és köv. oldalain. Időpontja, sajnos, csak sejthető abból, hogy a gengszter whiskey-t akart szerezni; ez a szesztilalom idejére utal, azt pedig az 1920-ban elfogadott Volstead Act vezette be.
- 28 Fantoly Zsanett: i. m. 14. o.
- 29 Csemegi-kódex 476. §; 1961. évi V. törvény 146. §; 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: Btk.) 227. §.
- 30 Az 1896. évi XXXIII. törvény (a továbbiakban: Bvp.) 446. § 2. pontja; a Bp. 213. § (1) bekezdés 4. pontja; az I. Be. 270. § (1) bekezdés 4. pontja; az 1973. évi I. törvény (a továbbiakban: II. Be.) 276. § (1) bekezdés 2. pontjának d) alpontja és (2) bekezdése; és a Be. 408. § (1) bekezdés 2. pontjának d) alpontja és (2) bekezdése. Megjegyzem, hogy a Bp. és az I. Be. csak a bíróság tagjának büntető-törvénybe ütköző hivatali kötelességszegését nyilvánította perújítási okká. Így 1952 és 1974 között a jogerősen megállapított nyomozati kényszervallatás csak új bizonyítékként volt (lett volna) érvényesíthető. Lásd erről Tóth Mihály: *A kényszervallatás bűncselekményének hagyományos formái és újabb határterületei*. In: Korinek László – Köhalmi László – Herke Csongor (szerk.): *Emlékkönyv Ferencz Zoltán adjunktus halálának 20. évfordulójára*. Studia Iuridica Auctoritatis Universitatis Pécs Publicata, Pécs, 2004, 283. és köv. o. [2004b]
- 31 Ha a vádlott a beismerést visszavonja – a vád ismertetése után nem vállalja magát bűnösnek –, a tárgyalásvezető bíró az esküdtek távollétében a feleket meghallgatja a *confession* keletkezési körülmé-

- nyeiről, és maga dönt. Ha kizárja, nem esik több szó róla; az esküdekkel nem is közlik, hogy a vádlott tett ilyet, de amennyiben a vádlott a tárgyaláson tanúvallomást tesz, a keresztkérdés keretében a vád felhasználhatja, s ilyenkor a keletkezési körülményekre bizonyítást is vehetnek fel. A bírónak nem szabad az önkéntesség kérdésében az esküdek döntését kérnie; az ezzel kapcsolatos bizonyítékok értékelésének szempontjait a többihez hasonlóan kell tárgyalnia az összefoglalóban. Lásd Celia Hampton: *Criminal Procedure and Evidence*. Sweet & Maxwell, London, 1973, p. 438.
- 32 Mivel a nyomozó hatóságok hivatásos állományának büntőjei 1950-től 1990. március 1-jéig a katonai igazságszolgáltatásra tartoztak, több évtizedes ügyéski munkám során kényszervallatási ügygel egyáltalán nem találkoztam. Mikor a Büntető Törvénykönyv magyarázata (KJK, Budapest, 1986) vonatkozó részét írtam, évtizedekre visszamenően számos döntvénytárat tanulmányozva is alig találtam néhány – szinte semmitmondó – felsőbíróági döntést, pedig, mint látni fogjuk, lennének magyarázatot igénylő fogalmak.
- 33 Az 1873. évi I. javaslatának 441. §-a: „*Öt évig terjedhető börtönnel büntetendő azon közhivatalnok, a ki azon célból, hogy a vádlottal, tanútól, vagy szakértőtől vallomást vagy nyilatkozatot csikarjon ki, ezek valamelyike ellen erőszakot használ, vagy bármely törvénytelen kényszereszközt alkalmaz.*” Az 1875. nyarára elkészült a II. javaslat 447. §-ában ugyanez a szöveg szerepelt, s ezen a Képviselőház igazságügyi bizottsága csak annyit változtatott, hogy az „*erőszakot használ*” szavakat elhagyta, viszont a szöveg végére betoldotta a „*vagy alkalmaztat*” szavakat. Lásd Löw Tóbiás (szerk.): *A Csemegi-kódex – A magyar büntető törvénykönyv a büntettekről és vétségekről és teljes anyaggyűjteménye*. Zilahy Sándor Bizománya, Budapest, 1880. Reprint: Pytheas Kiadó és Nyomda, Budapest, 2003, II. kötet, 888. o.
- 34 Lásd Miniszteri indoklás az 1961. évi V. törvény 146. §-hoz. *A Magyar Népköztársaság büntető törvénykönyve*. Igazságügyminisztérium–Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1962, 258. o. A felsorolás mellőzésének indokai nem meggyőzők. A felsorolásban szereplő eljárási jogállások – a „vádlott”-at nem számítva – más eljárásban is léteznek, tehát az elkövetési terület nem emiatt szűkült a büntetőügyekre.
- 35 Az erőszak és a fenyegetés természetesen nem *módszer*, hanem a módszer jellemzője (ügyvezett „*instrumentális erőszak*”), amit a minősítő jelzőként alkalmazható „*erőszakos*” melléknév érzékeltet.
- 36 Lásd Kádár Krisztina – Moldoványi György (szerk.): *Büntető Törvénykönyv*. KJK, Budapest, 1979, 258. o.
- 37 A július 1-jén hatályba lépő 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: új Btk.) 303. § (1) bekezdése szerint: „*Az a hivatalos személy, aki annak érdekében, hogy más vallomást vagy nyilatkozatot tegyen, illetve ne tegyen, erőszakot, fenyegetést, vagy más hasonló módszert alkalmaz, büntét miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.*” Súlyosabban büntetendő a csoportos elkövetés, az előkészület vétségként két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. Aki a súlyosabban minősülő bűncselekményt a vádirat benyújtása előtt feltárja, annak büntetése korlátlanul enyhíthető. A korábban használt igék – „*kicsikarni*”, illetőleg „*kikényszeríteni*” – származékai helyett egy jóval fákóbb (és mellesleg: téves) kifejezés („*...módszert alkalmaz*”) szerepel, amely az önkéntesség hiányát kevésbé érzékelteti, s továbbra is homályban hagyja, hogy a „*tisztesleges eljárás*” követelményét sértő – például beválthatatlan – ígéretek alkalmazása anyagi jogi szempontból hogyan ítélendő meg.
- 38 A szegényes hazai ítélkezési gyakorlatot tükröző döntések is ezt fejtik ki. A rendőrzárór az intézkedési jogkörébe tartozó érdemi kérdésben megvalósíthat kényszervallatást – lásd a *Bíróági Határozatok* 1982. évi 6. számában a 222. számú eseti döntést –, de az általánosságban mozgó, konkrét tartalom nélküli kérdésekre adandó válasz nem sorolható sem a vallomás, sem a nyilatkozat fogalomkörébe, lásd a *Bíróági Határozatok* 1983. évi 4. számában a 147. számú eseti döntést.
- 39 459. § (1) bekezdés 4. pont.
- 40 Btk. 138. §; új Btk. 459. § (1) bekezdés 7. pont.
- 41 Kádár Krisztina – Moldoványi György (szerk.): i. m. 258. o.
- 42 Vö. Emanuel Henry Lavigne: i. m. 7. o.

- 43 Vuchetich Mátýás: i. m. 109. o.
- 44 Bvp. 135. § (1) bekezdés. Az ígéretet nem véletlenül tiltották. Kármán Elemér egy előadásban megütöközve számolt be arról, hogy a vármegyei pandúrok – a Sobri József és társai elleni büntügy iratai szerint – még a XIX. század vége felé is kéz- és lábibilincben hallgattak ki letartóztatottakat, és pénzt (50 akkori forintot) ígértek nekik a társaikat terhelő vallomásért. Lásd Kármán Elemér: A nyomozás és a vizsgálat a gyakorlatban. Magyar Jogászegyleti Értekezések, 1904/2. A bilincsben történő kihallgatás – amely ötven éve szinte elképzelhetetlen volt – ma (még a bíróságon is) újra divatba jött.
- 45 Az ígéret, biztatás vagy ámitás következtében tett vallomás azonban – feltehetően – nem számított volna „*kicsikart*” vallomásnak, s így nem esett volna büntetés alá; az éjjeli kihallgatással vagy egyébként céltalosan kiférasztott terhelte vallomását azonban a „*kicsikart* vallomás” jelentéstartományába lehetett volna vonni.
- 46 Bp. 94. § (4) bekezdés; I. Be. 117. § (4) bekezdés.
- 47 II. Be. 87. §; Be. 117. §.
- 48 Elvileg természetesen tudni való, hogy felhasználhatatlanok, csak éppen a megítélés gyakorlati szempontjairól keveset lehet tudni; nem vagyok amúgy meggyőződve arról sem, hogy például a kényszer vagy a fenyegetés fogalmát ki nem merítő, de tisztességtelen befolyásolási módszer az anyagi büntetőjogban értelmezhetetlen-e. Hogy ítéendő meg a *nem súlyos* hátrány kilátásba helyezésével kiváltott *komoly félelem*?
- 49 Ezeket 1912-ben bocsátotta ki a *Queen's Bench*, a legmagasabb angol bírói fórumok egyike, és időről időre felülvizsgálják őket. Nem jogszabályok, hanem a bírák számára adott irányelvek, amelyek a törvényhez hasonlóan érvényesülnek. Az olyan bizonyító adatot, amelyhez a nyomozó hatóság a benne foglalt elvek megsértésével jutott, a tárgyalást vezető bíró kizárhatja a bizonyítékok közül. A rendőr bárkinek tehet fel kérdéseket egy bűncselekménnyel kapcsolatban; ezekre általában nem kötelező válaszolni, de van számos olyan jogszabály, amely kötelezővé teszi meghatározott adatok közlését. Ha a rendőrnek ésszerű oka van arra, hogy a bűncselekmény elkövetésével alakít gyanúsított, további kérdéseket is feltehet neki, de figyelmeztetnie kell az illetőt, hogy nem köteles válaszolni, s hogy amit mond, azt leírja, és bizonyítékul fel lehet használni. Ha a rendőr azt is közli, hogy őt tartja a kérdéses bűncselekmény elkövetőjének (kíváncsi, hogy ez az eljárás minél korábbi szakaszában történjék), ismét figyelmeztetnie kell a gyanúsítottat, hogy vádat emelhetnek ellene, és meg kell kérdeznie, hogy – bár nem köteles – kíván-e valamit mondani. További kérdéseket azonban csak annyiban tehet fel, amennyiben ez a korábbi kijelentések közötti ellentmondások kiküszöböléséhez, vagy egy harmadik személyt fenyegető veszély elhárításához szükséges. Megmutathatja neki ugyanazon bűncselekmény más gyanúsítottjának nyilatkozatát, de ezekkel kapcsolatban sem tehet fel kérdést. Lásd Celia Hampton: i. m. 22. o.
- 50 Angliában és Walesben a vám- és adóhatóság egyben nyomozó és vádhatóság is.
- 51 Lásd Celia Hampton: i. m. 22–23. o.
- 52 Az 1791-ben elfogadott alkotmánykiegészítéseket tartalmazó *Bill of Rights* 14. pontja; az eljárás törvényességének követelménye.
- 53 A bűnösséget megállapító határozatot, amelyet – ha a vádlott a bíróság előtt nem vallja magát bűnösnek – az esküdtzéseknek kell meghoznia.
- 54 Lásd *Brown v. Mississippi*, 297 U. S. 278 (1936)
- 55 Lásd *Richard A. Leo*: i. m. 625. o.
- 56 *Miranda v. Arizona*, 384 U. S. 436 (1966)
- 57 Beccések szerint 1966 és 1996 között a szakfolyóiratokban évente hetvenöt „*Miranda-hatástanulmány*” jelent meg Amerikában. Ezt ma már „*Miranda-irodalomnak*” nevezik. Az írások többsége 1974 előtt keletkezett. Vö. *Richard A. Leo*: i. m. 631. o., 71. l.ábjegyzet.
- 58 Vö. Uo. 645. o. A kihallgatások „eredményességét” a beismert nyilatkozatok mennyiségi arányával, illetőleg a váderedménnyességgel mérték.
- 59 *Richard A. Leo*: i. m. 651. o.

- 60 Uo. 668. o.
- 61 Uo. 680. o. Hozzáteszem: 2000. június 26-án a szövetségi legfelsőbb bíróság 7 : 2-es – meglepő szavazatarányú (1966-ban 5 : 4 volt a szavazatarány) – döntésével megerősítette a *Miranda*-döntést. Brian Knowlton: Supreme Court Affirms Suspects' Right to Keep Silent. International New York Herald Tribune, June 27., 2000, p. 10.
- 62 Richard A. Leo: i. m. 681. o.
- 63 Az „*arrest*” – amit „letartóztatás”-nak szokás fordítani – a mi jogrendszerünkben az „*elfogás*” elnevezésű rendőri kényszerítő intézkedésnek felel meg; a rendőr egyéni intézkedésként „*ejti foglyul*” az illetőt, s ez a „fogság” addig tart, amíg az elfogottat a rendőri hatóság vagy a bíróság szabadon nem engedí. Nálunk a rendőr a foglyát *előállítja*, és átadja a(z) ügyeletes tiszt által lépviselt) hatóságnak. Az előállított az elfogástól számított nyolc – a rendőri hatóság vezetőjének esetleges döntése alapján további négy – óra hosszat tartható vissza; ezen túli fogva tartáshoz írásbeli hatósági (őrizetbe vételi) határozat szükséges, de az előállítás idején nem „fogoly”. 1994. évi XXXIV. tv. 33. § (3) bekezdés.
- 64 Vö. Bócz Endre (szerk.): i. m. 769. o.
- 65 Abból, hogy ez a hatóság eljárási cselekménye, következik, hogy a hatóság tagja vezeti; Vö. Bócz Endre: Büntetőeljárás jogunk kalandjai – sikerek, zátonyok, vargabetük. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2006, 180. o.
- 66 Bócz Endre (szerk.): i. m. 758. o.
- 67 Vö. Bócz Endre: Adatgyűjtés, felderítés, nyomozás. Belügyi Szemle, 2011/4., 61. és köv., különösen 68–69., 76–79. o.
- 68 Be. 117. § (1) bekezdés. További – aktivitást igénylő – kötelezettséget csupán a Be. 43. § (5) bekezdése ír elő; minden egyéb eljárási kötelezettsége csak türeést kíván.
- 69 Elméleti kérdésnek tekinthető, és feleslegesnek tartom azt feszegetni, hogy a szóban lévő adatok közlése a terhelt részéről *vallomás-e*, vagy sem. Ha nem hajlandó sem szóban, sem egyébként – például személyazonosító okmány átadásával – válaszolni a kérdésre, a személyazonosító adatok megszerzését szolgáló intézkedéseknek (például az okmányok elvételének, felismerésre bemutatásnak vagy a megfelelő mintavételeknek) az eltérésére törvényesen kényszeríthető.
- 70 A Legfőbb Ügyészség állásfoglalása értelmében a kioktatások tudomásul vételére vonatkozó válaszokat a gyanúsítottnak *írásban, saját kezűleg* kell – ha nem tud magyarul, a saját nyelvén (és például kínai írásjelekkel) – a jegyzőkönyv formanyomtatvány megfelelő rovataiban megadnia. Az esetleges idegen nyelvű válasz magyar nyelvű fordítását a tolmácsnak is saját kezűleg kell nyilatkoztat mellé írnia.
- 71 Richard A. Leo: i. m. 660. o. Leír három stratégiát – a *kondicionálást*, a *Miranda-jogok jelentőségének hangsúlytalanná tételét* és a *rábeszélést*. Ez utóbbi abban különbözik a többitől, hogy – bár indirekt módon, de – kifejezetten a vallomástételi készség kialakítására irányul. A detektív a formális kihallgatás megkezdése előtt elmondja: minden éremnek két oldala van; a megtárgyalandó ügy egyik verzióját ő már ismeri, és ha a gyanúsított a másikba is beavatja, azt is megismeri. Hangsúlyozhatja, hogy ha a gyanúsított hallgat, a sértettnek a hatóságok által már ismert verziója lesz a „hivatalos” verzió. Még azt is hozzáteheti, hogy az ügyész döntése jórészt attól függ, hogy ő (a detektív) mit fog neki mondani, ez viszont függvénye annak, hogy ő mit tud a gyanúsított verziójáról. Mindhárom módszert általa közvetlenül megfigyelt tényleges kihallgatások példáival gazdagon szemlélteti. Lásd Richard A. Leo: i. m. 661. és köv. o.
- 72 Ma: Közzszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar.
- 73 Bócz Endre (szerk.): Kriminálisztika, II. kötet 787. o. Az indirekt befolyásolás módszere sem itt, sem egyebütt – például a Krimináltaktika című tankönyv 2004. évi kiadásában – nem olvasható, de a vonatkozó rész szerzője (dr. Lakatos János) előadásaiban azt szokta részletezni, hogy a vallomást megtagadó nyilatkozat utáni kötelező felvilágosítás adta lehetőséget lehet erre felhasználni; persze, a szavakat ügyesen kell forgatni.

- 74 A nálunk leginkább használatos ilyen – vitathatatlanul megengedett – eljárások: a *manőverezés az információkkal, a lerohanás, a legendák megengedése és a büntársak kijátszása egymás ellen*. Lásd Bócz Endre (szerk.): *Kriminalisztika*, II. kötet 862. o. Vitatottabb – főként azért, mert a fogalom értelmezése nem egységes – az úgynevezett *taktikai blöff*, amely – *helyesen értelmezve*, vagyis megfelelő kriminalisztikai helyzetben és a követelményekhez igazodó módon előkészítve – ugyancsak nem kifogásolható. Uo. 866. o.
- 75 A *direkt* kényszer (például fizikai bántalmazás) mindig tilos. Az *indirekt* kényszer megkülönböztetésének alapja az, hogy együtt jár ugyan fizikai kényelmetlenségekkel, de ezek következményei nem láthatók úgy előre, mint például a súlyos vagy kevésbé súlyos, de szintén fájdalmas ütélegelési, s az a következmény, hogy egy ártatlan beismerő vallomást tesz, mert nem tud neki ellenállni, nem olyan reális. Lásd Fred E. Inbau – John E. Reid: i. m. 175. o.
- 76 Uo. 176. oldal; itt az 1920 és 1961 közötti időszakból huszonné eseti döntést közölnek e tárgykörben.
- 77 Egy alabamai nyomozó a kihallgatás kezdetén egy kötélhurok készítésébe fogott, s közben mondta a gyanúsítottnak, hogy ha kiengedik, kinn már várja egy felakasztásra kész tömeg [18 Ala. App. 354 92. So. 35 – (1922)]. Elfogadta viszont a beismerő nyilatkozatot a bíróság a Thomas v. Arizona-ügyben, amikor is a felfegyverzett tömeg egyik tagja az elfogott gyanúsított nyakára kötélhurokot tett, de a seriff nyomban eltávolította azt, és nem volt lincsfenyegetés [356 U.S. 390 (1958)], és a Kirkendall v. Tennessee állam-ügyben [198 Tenn. 497, 281 S.W.2d 243 (1955)], amelyben a vádlottat egy távolabbi börtönbe szállították és az igazsághoz híven mondták neki, hogy ez az ő biztonságá érdekében történik.
- 78 Fred E. Inbau – John E. Reid: i. m. 180. o.
- 79 Uo. 181. o.
- 80 Uo. 182. o.
- 81 A kényszervallatás törvényi tényállásában eredetileg szereplő kicsikarni ige is nehezen lenne értelmezhető az ígéret kontextusában; ugyanúgy, ahogy az is nehezen értelmezhető, hogy valaki valamire mást ígérettel kényszerít.
- 82 Fred E. Inbau – John E. Reid: i. m. 183. o.
- 83 Például a gyanúsított – ártatlansága bizonyítékeként – olyan tárgyi bizonyítási eszközre vagy okiratra hivatkozik, amelynek a lelőhelyét állítólag csak hozzátétőlegesen tudja megjelölni, de – mondja – „majd megkeresem és bemutatom”. Az sem zárható mindig ki, hogy a kihallgatáson támpontot kapott arra: milyen – a hatóság számára csak hozzátétőlegesen, de az ő számára pontosan ismert helyen lévő – okiratok lehetnek ellene szóló bizonyítékok, stb., vagyis a lényeges bizonyítási eszközét vagy forrását (tárgyat, okiratot, tanút) a manipulálására képes gyanúsított valószínűleg előbb tudná elérni, mint a nyomozó hatóság, így kedve szerint alakíthatná őket.
- 84 A tisztességes eljárás követelménye ilyenkor sem több mint a kényszerítéskedés szakszerű és pontos megindokolása és a veszélyeztethető bizonyítékok haladéktalan biztosítása – amit, persze, a munkatétel nem mindig tesz lehetővé; ez azonban más kérdés. Értelemszerűen áll ez a szabadlábra helyezésre is.
- 85 Jó példa erre egy nemrég megjelent sajtótudósítás egy bűnperről. Három, együtt elkövetett gazdasági visszaélésekkel vádolt terhelt egyike a nyomozás idején, előzetes fogva tartásban rávallott a másik kettőre, akik hivatali felettesei voltak, s azt állította, hogy ők inspirálták az állítólag „fiktív” szerződések megkötéséből és kifizetéséből álló visszaélésekre. Terhelő vallomását a bíróságon visszavonta, és azzal magyarázta, hogy 1) a nyomozók azt mondták neki: ha védi a feletteseit, csak magát hozza nehéz helyzetbe; 2) azzal fenyegették, hogy hetente meggyanúsítják valamivel, ha nem vall rájuk; és 3) minthogy az idők folyamán rengeteg szerződést írt alá, nem emlékezett valamennyire, megjárdt, hogy bármit „rá lehet húzni”, felment a véronomása, és úgy érezte: az ő szíve nem bírja ki, hogy évekre bezárják. Az 1) jelű közlés – módjától, körülményeitől, szóhasználatától függően – lehetett nem kevésbé korrek felvilágosítás a társas bűnelkövetés hagyományos anyagi büntetőjogi megítélése felől, mint az a – követelményszerűnek tekintett – kioktatás, hogy „az őszinte beismerő

vallomás enyhítő körülmény”. A 2) jelű ugyanígy – mivel a nyomozás tárgya az volt, hogy a gyanúsítottak fiktívnek feltételezett szerződések útján folyósított pénzüsszegeket szereztek meg – tartalmát tekintve –, lehetett szakzerű felvilágosítás az eljárás további menetéről, tehát arról, hogy valamenyny szerződést fiktívnek feltételezi a hatóság, és a további nyomozás során ezeket, mint a bűncselekmény-sorozatban belüli részselekmények bizonyítékait, újabb gyanúsítások keretében egyenként eléje tárják majd. Ő azonban fenyegetésként élte meg – ami nem kizárt, sőt, az ügy háttérét ismerve nem is meglepő –, de ez nem jelenti azt, hogy a nyomozók szándékát, sőt: szavait helyesen értelmezte, és azt sem, hogy a nyomozók az ő (téves) reagálását felismerték. Egy újságcikk alapján természetesen nem lehet a kérdést eldönteni, s ez nem is szándékom, az eset viszont, mint szemléltető példa, véleményem szerint ideillik. Lásd Tanács István: A szabadságot választotta. Népszabadság, 2012. szeptember 26., 7. o.

- 86 Fred E. Inbau – John E. Reid: i. m. 187. o.
- 87 *People v. White*, 176 N. Y. 331, 68 N. E. 630 (1903). Lásd Fred E. Inbau – John E. Reid: i. m. 187. o. A szóbeli beismerő nyilatkozatról (úgynevezett oral) a nyomozónak tanúvallomást kell a bíróságon tennie.
- 88 *People v. Barker*, 60 Mich. 277, 27 N. W. 539 (1886). Uo. 188. o.
- 89 *State v. Dingledine*, 135 Ohio St. 251, 30 N. E. 2d 660 (1939). Uo. Hasonlóképpen, egy másik ügyben – *Commonwealth v. Green*, 302. Mass. 547, 20 N. E. 2d 417 (1939) – egy hamis táviratot mutattak fel, amely látszólag egy másik rendőri hatóságtól érkezett és arról számolt be, hogy a gyanúsított egy bűntársa ott beismerő vallomást tett. Uo. 187. o. Az idézett könyv 1962-ben jelent meg, s a szerzők utalnak arra, hogy nem lehetetlen: a legfelsőbb bíróság az 1943-ban meghirdetett „civilizációs standard” jegyében az itt említett egyik-másik trükk alkalmazását a szövetségi büntetőügyekben megtiltja majd, de azt valószínűlennék vélték, hogy az államok szintjén a megítélésbe beleszólna. Richard A. Leo 1995-ben hosszasan tanulmányozta a detektívek gyakorlatát, s az e kutatásról szóló tanulmányaiban ilyen fejleményről nem esik szó.
- 90 A tananyag azzal érvel, hogy a gyanúsított szaván foghatja a kihallgatót, aki így kínos helyzetbe kerül, mert menthetetlenül kiderül, hogy hazudott. Tagadhatatlan, hogy ez reális kockázat. Más azonban az a módszer, ahol konkrét bizonyítékokról nem volt szó: a sorozatos befolyással úzérkedés gyanúsítottja külsőleg ismerte ügyének iratsomóját, s valahányszor a kihallgatója szobájában járt, láthatta, hogy az (miután a kihallgató újabb és újabb üres papírokat rakott bele) mindig „hizik”, s ezért abban a hitben élt, hogy nagyszámú tanút hallgattak már ki – hiszen erre széles „ügyfélkör” módot is adott –, de nem tudta, kiket találhatott meg a nyomozó hatóság. Ez „trükk” csak a gyanúsított „puhításának”, a kihallgatási légkör előkészítésének eszköze volt.
- 91 Fred E. Inbau – John E. Reid: i. m. 188. o. A kutatás keretében közvetlenül megfigyelt 135 kihallgatás közül 46-ban alkalmazta a detektív a hamis vagy ténylegesen nem létező bizonyítékra való hivatkozást, ami az összesen alkalmazott 24 taktikai módszer gyakorisági sorrendjében a 8. helyet jelenti. Lásd Richard A. Leo: Inside the Interrogation Room. *The Journal of Criminal Law and Criminology*, vol. 86, no. 2, 1996, p. 278.
- 92 Lásd Edvi Illés Károly: Emlékeim a szegedi várból. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete, Kecskemét, 2009, 29. o. Régebben szokásban volt a gyilkosság gyanúsítottjának a tett helyszínén való kihallgatása, várakoztatása stb. is, ami a középkori „tetemrehívás” hagyományát követte. Szépirodalmi munkák nyomán itélve még a XX. század elején is – amikor a rendőrök, detektívek, csendőrök többsége vélhetően talán már nem is volt babonás - babonásabb közegben, vidéken állítólag még sokszor eredményes volt.
- 93 Lásd N. I. Porubov: *Doprosz*. Izdatyelsztvo Viszsaja Skóla, Minszk, 1968, p. 154. Igaz, ha a gyanúsított a bíróságon szóban megismételte azt, amit beismer, akkor a nyomozás során tett vallomását felesleges felolvasni, és – akárcsak nálunk – az itéllethozatal szemszögéből nem bizonyítási anyag.
- 94 Hazánkban csak a városokban volt rendőrség; másutt a nyomozó hatóság a szolgabíró(i) hivatal) volt, a tényleges nyomozást pedig a csendőrség végezte. amely nem volt hatóság, így jegyzőkönyv felvé-

- telére sem volt jogosult. A nyomozás során a csendőr előjárói számára jelentéseket írt, s ezek tartalmát tényvázlatban összegezték. Ezt kapta az ügyészesség feljelentéséként.
- 95 304. § (6), illetőleg 305. § (1) bekezdés. Az így ismertett vagy felolvasott vallomás a tárgyalás anyagává vált és az elsőfokú bíróság mérlegelhetette. Lásd Büntetőjogi Döntvénytár (régí évfolyam) V. kötet, 83. szám.
- 96 Kezdő ügyész koromban (1963) a tanácsvezető szigorúan csak a nyomozati vallomásnak a tárgyalásitól eltérő részleteit olvasta fel, s ezeket – a margón vagy aláhúzással – piros írónnal meg is jelölte. A hetvenes években már általánossá vált a nyomozati jegyzőkönyv egészének (hangos vagy néma) „ismertetése” („ismertetetté nyilvánítása”), amely a 2000-es években gyakori panasz tárgya.
- 97 Ha volt jegyzőkönyvvezető, természetesen azt is. Ha viszont több nyomozó dolgozik egy szobában – ami a rendszerint –, a szobatársa(ka)t nem szokták megidézni, mert a vádlott azokat többnyire nem tudja megnevezni – de ez a módszer „hatékonyágát” nem befolyásolja.
- 98 Ezzel természetesen nem azt akarom sugallni, hogy a kényszervallatás gyakori, hanem csak a kioktatás „célszerűségét”, „indokoltágát”, és ezzel helyénvaló voltát – rövidebben: az értelmét és a komolyságát – szeretném érzékeltetni. Persze, annak a kioktatásnak, amely az ilyen helyzetben adott magyarázatot a Btk. 233. §-a alá vonja, az anyagi büntetőjog alapján sem tartom feltétlenül helyesnek.
- 99 A beismerő gyanúsítottak jelentős hányada a beismerő nyilatkozatot utólag visszavonja. Vannak, akik tagadják, hogy ilyen nyilatkozatot egyáltalán tettek volna. Mások kényszerre, fenyegetésekre, ígéretekre vagy más törvényellenes módszerekre hivatkoznak, vagy arra, hogy a nyilatkozatot tartalmának ismerete nélkül írták alá, mert nem olvasták el, és nem is olvasták fel nekik. Az is előfordult, hogy a vádlott azt állította: vele egy üres papírt írtak alá, s mindent, ami az aláírása felett olvasható, utólag, a tudta nélkül írtak bele. Lásd Fred E. Inbau – John E. Reid: i. m. 120. o.
- 100 Ez nem nyilvánosan, hanem rendszerint „in chamber” történik, esetleg a bírói dolgozóban.
- 101 Lásd Richard A. Leo: i. m. 654. o. Ennek előírászerű előkészítő része a beismerést eredményező kihallgatás vezetőjének – és egyéb közreműködőinek – tanúként történő kihallgatása, és a vádnak kell észzerű kétséget kizáró módon bebizonyítania, hogy a beismerő nyilatkozatot a vádlott – jelentőségének ismeretében – önkéntesen és tudatosan tette.
- 102 Egy nagy tapasztalatú, kiváló egykori kollégám nem egyszer mondta: ha ő bűncselekményt követne el, és kézre kerülne, nyomban olyan ténybeli beismerő vallomást tenne, amely általánosságban igazodna a nyilvánvaló tényekhez, de szerepeltetne benne néhány olyan tényelmet is, amelynek a valótlan voltát bizonyítani tudná. A nyomozó hatóság a beismerő vallomás hatására ezeknek a bizonyítását sikertelenül kísérelné meg, cáfolásukra pedig nem is tenne erőfeszítéseket, közben átsiklana egyéb olyan bizonyítási lehetőségek felett, amelyek a tárgyalás idejére már elesnének, s így jó esélye maradna arra, hogy a beismerést sikeresen vonja vissza.
- 103 Az igazságügyi statisztika a beszámolási időszakban a bíróságok által megállapított bűncselekmények számát mutatja ki. Az 1992 és 2001 közötti években a kényszervallatás miatt jogerősen elítélt vádlottak száma kettő (1993) és huszonkilenc (1999) között volt. Lásd Tóth Mihály (2004b): i. m. 289. o.
- 104 Hozzáteszem: a bíróság részéről a beismerő vallomás kényszervallatással indokolt visszavonásának elvetése – impliciten – annyit jelent, hogy úgy találta: valótlan volt a tényállítás, vagyis a bíróság véleménye szerint – ha a védekezési szabadság határaitra vonatkozó kioktatást komolyan gondolta – hamis vád történt. Ilyenkor ugyan a Be. 171. § (2) bekezdése értelmében köteles lenne feljelentést tenni, de tárgyalás közben ez eljárásjogi bonyodalmakhoz – elfogultság címén a kizárásához – vezethetne, s az ítélethozatal után is kétségeket támaszthatna az ítélet tárgyilagosságát illetően. Talán ezért is ritkaság.
- 105 Be. 28. § (4) bekezdés b) és e) pont.
- 106 Lásd UN Guidelines on the Role of Prosecutors [U. N. Dok. A/CONF. 144/28/Rev. 1 at 189 (1990)] 16. pont; Rec(2000) 19 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to the member states on the role of public prosecution in the Criminal justice system 24. pont b) alpont és 28. pont;

- International Associations of Prosecutors Standard of professional responsibility and statement of the essential duties and rights of prosecutors 4.2 a) pont és 4.3 pont 6. bekezdése.
- 107 Lásd Richard A. Leo: i. m. 669. o.
- 108 Behaviour Analysis Interview – egy az ügy tényeire adaptált, kb. 15 hipotetikus kérdésből álló kérdéssorozat, amelyik pszichológiai teszt módjára alkalmazva felbecsülhetővé teszi, hogy a kihallgató az ügyben kész-e a valóságnak megfelelő vallomást tenni, vagy félrevezető vallomás várható-e inkább tőle.
- 109 „Nine steps technics”. A módszer leírását lásd Richard A. Leo: i. m. 673. o.
- 110 Uo. 674. o.
- 111 Az ügyészség az Egyesült Államokban kormányz szerv; az igazságügyi minisztérium felügyelete alatt működik mind a szövetségi ügyészség, mind az egyes szövetségi tagállamokban az ettől különálló és független állami ügyészség is.
- 112 Lásd Richard A. Leo: i. m. 671. o.
- 113 Érdekes eljárásjogi helyzetet idézne elő, ha a kihallgatáson jelen volt védőjére tanúként hivatkozna a kényszervallatásról kialakuló vitában a vádlott. Ki kellene-e ezt az ügyvédet – mint védőt – zárni a Be. 45. § e) pont értelmében, vagy nem, arra hivatkozással, hogy amiről védőként szerzett tudomást, tilos kihallgatni, s ezért nem valósul meg a kizárási ok.
- 114 Később aztán már általánossá vált az a felismerés, hogy a nyomozóra jellemző „vadászsenvedély” a vizsgálóbíró is gyakran elfragadja.
- 115 „A kifogás az alperest felperessé teszi”– tudniillik a bizonyítási teher szemszögéből, ahol a fő szabály: „aki valamely tényre hivatkozik, annak kell a kérdéses tényt bizonyítania”.
- 116 Még bonyolultabb, ha megtoldjuk az anyagi büntetőjogi tilalomba nem ütköző, de a fair process követelményeit sértő kihallgatás követelményeivel.
- 117 Lásd Joachim Herrmann: Criminal Justice Policy and Comparativism. A European Perspective. In: Comparative Criminal Justice Systems: From Diversity to Rapprochement. Nouvelle Etudes Pénales, no. 17, 1998, p. 135.